

โดยเป็นไม้สักที่มาจากทั้งพื้นที่ราบเชิงเขาและอาจจะมาจากพื้นที่ป่าที่ไม่ค่อยมีความอุดมสมบูรณ์ เช่น ในเขตป่ารอยต่อที่มีไม้ในป่าเต็งรังขึ้น ซึ่งพบจากการศึกษาวงปีไม้ในแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ แต่โดยส่วนใหญ่แล้วพบว่า ไม้สักแหล่งโบราณคดีต่างๆมาจากป่าที่มีความหนาแน่นของพืชพรรณสูง (นาฏสุตา ภูมิจำนงค์ 2546)

โดยสรุป ขั้นตอนการทำโลงไม้ที่ปรากฏในพื้นที่อำเภอบางมะผ้า จึงเริ่มจากอาจมีการเตรียมไม้ไว้ก่อนด้วยการกานไม้ จากนั้นจึงมีการตัดโค่นมาแล้วผ่าไม้ออกเป็นสองท่อน นำมาขุดเนื้อไม้ด้านในตกแต่งผิวโลงและเสาไม้ด้วยการลอกเปลือกไม้ออก และตกแต่งพื้นผิวภายนอกแกะสลักหัวโลงด้วยเครื่องมือขนาดเล็ก ข้อมูลจากการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ได้พบว่าเสาไม้จะถูกปักลงในพื้นดินลึกประมาณ 1 เมตร จากนั้นจะนำหินปูนมาอัดให้แน่นรอบโคนเสาแล้วจึงกลบดิน (รัศมี ชูทรงเดช และคณะ 2545) เช่นเดียวกับที่พบที่แหล่งโบราณคดีถ้ำกลางจันทร์ 1 โคนเสาของโลงใช้หินปูนอัดโดยรอบ

ระบบการสอดคานไม้เข้ากับเสาเพื่อรองรับตัวโลงมีด้วยกันถึง 2 แบบหลัก คือ การสอดคานทะลุเสา และการสอดคานไม้ไม่ทะลุเสา อาจมีการใช้ลิ้มที่อาจทำจากไม้หรือเหล็กสอดแทนตะปูเป็นตัวยึด บริเวณคานไม้บางครั้งอาจมีการบากเข้าเป็นร่องเพื่อรองรับได้พอดีกับส่วนโค้งของโลง เช่นที่ แหล่งโบราณคดีถ้ำผาแดง นอกจากนี้แล้วโลงไม้บางโลง เช่นที่ แหล่งโบราณคดีถ้ำกลางจันทร์ มีโลงที่ทำการเจาะร่องของฝาปิดโลงขึ้นเป็นคิ้วไม้เพื่อให้ที่จะประกบกันได้สนิทอีกด้วย

8.3 ช่างชำนาญงานไม้ในสังคมวัฒนธรรมโลงไม้

จากแนวคิดในเรื่องช่างผู้ชำนาญงานเฉพาะทาง (Craft specialize) ในสังคมที่จะสามารถเกิดช่างผู้ชำนาญงานเฉพาะทางได้นั้น นอกจากองค์ประกอบของความต้องการของบางอย่างแล้ว ในปริมาณที่มาก และบ่อยครั้งแล้ว องค์ประกอบที่สำคัญก็คือ กลุ่มผู้ชำนาญงานเฉพาะทางจะเกิดขึ้นได้จะต้องมีการถ่ายทอดความรู้ หรือมีการสั่งสมความรู้ในสังคม (David&Kramer 2001)

ในเบื้องต้นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความรู้เกี่ยวกับไม้ทั้งในอำเภอบางมะผ้า และรัฐซาบาห์ ก็คือ การเลือกเฉพาะไม้บางชนิดเท่านั้นมาทำโลง ผลจากการศึกษาวงปีไม้จากโลงไม้ในอำเภอบางมะผ้า พบว่า เทคนิคการทำโลงไม้ที่ต้องอาศัยประสบการณ์หรือวิธีการที่แสดงความชำนาญคือการผ่าซุงทั้งต้นออกเป็นสองซีก เพื่อทำเป็นโลงศพ แหล่งโบราณคดีที่พบมีสองแห่ง คือ แหล่งโบราณคดีถ้ำผาแดง และแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ โดยโลงไม้จากทั้งสองแหล่งโบราณคดีนี้มีความเป็นไปได้ว่ามีอายุคนละช่วงเวลา⁶ แม้ว่าจะไม่ทราบว่โลงไม้ในแหล่งใดมีอายุนานน้อยกว่ากัน แต่ก็แสดงให้เห็นว่า ความรู้ในเรื่องนี้คงมีการถ่ายทอดอยู่ในหมู่คนที่มีหน้าที่ทำโลงไม้

⁶ แต่ทั้งนี้ก็อาจเกิดจากปัจจัยของสภาพแวดล้อมที่มีความแตกต่างกันด้วยก็เป็นไปได้จึงทำให้วงปีไม้ไม่สามารถเชื่อมความสัมพันธ์กันได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ แหล่งโบราณคดีถ้ำผาแดงที่โลงฝานกับฝาโลง ซึ่งน่าจะต้องทำในระยะเวลาเดียวกัน กลับมีวงปีที่ไม่เหมือนกัน

การผ่าซุงขนาดใหญ่ออกเป็นสองซีกเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความชำนาญในการงานช่างไม้ก็จริง แต่ก็พบว่าในขั้นตอนการผลิตมีความผิดพลาดหรือเกิดการสูญเสียไม้ด้วยเช่นกัน ดังปรากฏที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผาแดง ที่พบว่าโรงผ่าล่าง และโรงผ่าบน เป็นไม้ที่อาจจะมาจากสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน เพราะโรงผ่าล่างไม่ได้มีการเตรียมงานไม้ไว้ก่อน แสดงว่ามีการตัดไม้โดยทันที ในขณะที่โรงผ่าบนไม่มีการแตกของเนื้อไม้ จึงน่าจะเป็นไม้ที่มีการเตรียมสภาพไม้ไว้ก่อน

จากข้อมูลข้างต้นทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า ในสังคมนี้เกิดช่างผู้ชำนาญงานไม้ หรือกลุ่มคนที่มีความรู้ในงานไม้เพื่อทำโครงสร้าง เพราะมีการถ่ายทอดความรู้จากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง แต่ช่างไม้ในสังคมนี้ก็อาจจะไม่มีความชำนาญมากถึงขนาดที่ไม่เกิดความผิดพลาดในชิ้นงานขึ้น จากแนวคิดเกี่ยวกับช่างผู้ชำนาญงานจึงอาจตีความว่า ช่างไม้ในสังคมนี้อาจเป็นช่างที่ไม่ได้ทำงานไม้เป็นอาชีพอย่างเดียว จึงทำให้เกิดความผิดพลาดของชิ้นงานขึ้น

9. สรุปผลการศึกษา

ในเรื่องทำเลที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีโรงไม้ แม้ว่าจะยังไม่สามารถเข้าใจถึงหลักเหตุผลของการเลือกทำเลที่ตั้งสุสานบนยอดเขาได้นอกจากความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ แต่ในงานศึกษาชิ้นนี้ก็สามารถหาระยะทางหรือภูมิทัศน์ที่เหมาะสมของการเลือกทำเลที่เป็นสุสานได้

องค์ประกอบหลักของพื้นที่ของการเลือกทำเลที่ตั้งสุสานจะประกอบด้วยถ้ำสุสานที่เป็นถ้ำแห้ง ซึ่งตั้งอยู่เกือบยอดเขาหรือหน้าผาสูงชัน อยู่สูงจากพื้นดิน บริเวณแหล่งมักพบที่ราบหรือที่ราบเชิงเขา และมีแหล่งน้ำ เกณฑ์การเลือกที่ตั้งสุสานเหล่านี้นอกจากจะพบในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนแล้วยังพบว่าเป็นแบบแผนการกระทำร่วมของแหล่งโบราณคดีโรงไม้ในพื้นที่อื่นด้วย คือ ในประเทศจีนตอนใต้ และในรัฐซาบาร์ และประเทศมาเลเซีย แต่จากข้อมูลในประเทศฟิลิปปินส์ก็อาจทำให้สันนิษฐานได้ว่าสาเหตุของการเลือกทำเลที่อยู่สูงเพื่อเป็นสุสานเป็นผลมาจากความเชื่อเกี่ยวกับการเดินทางไปสู่ภพหน้า

คนในวัฒนธรรมนี้มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ นอกเหนือจากวิธีการเลือกทำเลที่ตั้งสุสานแล้วได้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในงานช่างไม้ ในสังคมนี้พบว่ามีช่างชำนาญงานไม้ เริ่มจากการเตรียมไม้ด้วยวิธีการงานไม้ เพื่อไม่ให้ไม้แตก ความชำนาญของช่างไม้ในสังคมนี้ คือ วิธีการผ่าต้นไม้ทั้งต้นออกเป็นสองซีกเพื่อทำเป็นโรง ถึงอย่างไรในขั้นตอนนี้อาจมีความผิดพลาดในขั้นตอนการผลิตเช่นกัน และที่สังเกตได้ชัดซึ่งพบทั้งในแหล่งโบราณคดีโรงไม้ในอำเภอปางมะผ้า และในรัฐซาบาร์ คือ การเลือกเฉพาะไม้เนื้อแข็งบางชนิดมาทำโรงไม้ โดยเฉพาะในอำเภอปางมะผ้าคนในวัฒนธรรมนี้เลือกใช้ไม้สักมาทำเป็นโรงตลอดระยะเวลาที่วัฒนธรรมนี้ปรากฏอยู่ร่วม 1,800 ปี (57 ปีก่อน พ.ศ. ถึง พุทธศตวรรษที่ 18 (รัชมี ชูทรงเดช 2546)) นอกจากนี้แล้ว คนในวัฒนธรรมนี้ยังมีการใช้ประโยชน์จากป่าประเภทต่างๆ ทั้งป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง โดยป่าเบญจพรรณเป็นป่าที่มีคนใช้ประโยชน์มากที่สุด

จะเห็นได้ว่าการศึกษาภูมิปัญญาในอดีตที่หลงเหลือจากพิธีกรรมการปลงศพเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญอย่างยิ่ง ผู้เขียนคิดเห็นว่าการนำกรอบความคิดทฤษฎีต่างๆมาใช้เป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจถึงหลักเหตุผลของการกระทำ และนัยยะของความหมาย นอกจากนี้แล้วการนำวิธีการศึกษาด้านต่างๆ โดยเฉพาะการนำวิธีการทางด้านวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ก็เป็นวิธีการ ซึ่งเป็นก้าวสำคัญของการศึกษาภูมิปัญญาในอดีต

ขอขอบคุณ

ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง, ผศ.ดร.รัศมี ชูทรงเดช ที่ช่วยให้คำแนะนำต่างๆ และให้โอกาสในการวิจัยอย่างไม่ย่อถ้อ รศ.ดร.นาฏสุตา ภูมิจำนงค์ ที่ส่งสอนวิธีการศึกษาทางด้านวงปีไม้, ขอขอบคุณ John Spies ที่ช่วยแก้ไขตรวจทานบทความด้วยภาษาอังกฤษ และข้อคิดเห็นเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีโลงไม้ในอำเภอปางมะผ้า และคุณพินดา สิทธิสุนทร กับภาพสวยๆในบทความ สุดท้ายขอขอบคุณนักวิชาการทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาวัฒนธรรมโลงไม้

หนังสืออ้างอิง

กรมแผนที่ทหาร

แผนที่คอยผกภูด. ลำดับชุดที่ L7017 ราวที่ 4648 II, พิมพ์ครั้งที่ 3-RSTD, มาตราส่วน 1: 50,000
แผนที่บ้านแม่ละนา ลำดับชุดที่ L7017 ราวที่ 4648 III, พิมพ์ครั้งที่ 2-RSTD, มาตราส่วน 1: 50,000

จักรินรัฐ นิยมคำ

- 2542 โลงไม้วัฒนธรรมเฉพาะถิ่น. ใน ทรัพยากรถ้ำ เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ โครงการสำรวจและการจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดกาญจนบุรี. หน้า 107-118. สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

จินเกาจี้ (เว่ยอี และทองแถม นางจ๋านง แปล)

- 2534 “ประเพณีทำศพของชนชาติจ้วง”, ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 13, ฉบับ 2 (ธค.)

เชิดศักดิ์ ตริยาภิวัฒน์

- 2541 การศึกษาดำรงที่ตั้งแหล่งโบราณคดีประเภท “ถ้ำผีแมน” สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในบริเวณลุ่มน้ำของและลาง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. การศึกษาเฉพาะบุคคลระดับปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- 2542 การเลือกพื้นที่ฝังศพของวัฒนธรรมโลงไม้. ใน ทรัพยากรถ้ำ เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ โครงการสำรวจและการจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดกาญจนบุรี. หน้า 107-118. สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- 2546 วัฒนธรรมโลงไม้: วัฒนธรรมแห่งเอเชียอาคเนย์. การประชุมทางวิชาการประจำปีเรื่อง ชาติ และชาติพันธุ์. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

รัศมี ชูทรงเดช

- 2542 รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการสำรวจและจัดระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ (ด้านโบราณคดี). เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- 2545 รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 2 โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 2546 "วัฒนธรรมโลงไม้หรือโลงผีแมน: ยุคก่อนประวัติศาสตร์ของแม่ฮ่องสอน", การประชุมทางวิชาการ เรื่อง "คน วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมโบราณบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. ห้องประชุม ศร.3104 มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ

รัศมี ชูทรงเดช และคณะ

- 2546 รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ (การสำรวจทางโบราณคดี) โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน.

นางสุดา ภูมิจำนงค์

- 2539 "วงปีไม้สัก: แหล่งข้อมูลในอดีต", สิ่งแวดล้อม. ปีที่ 1, ฉบับที่ 4 (กค.-สค.)
- 2546 รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ (วงปีไม้และสิ่งแวดล้อม) โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นัทธมน ภูริพัฒน์พงษ์

- 2542 ร่องรอยคนโบราณในวัฒนธรรมโลงไม้. ใน ทรัพยากรถ้ำ เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ โครงการสำรวจและการจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดกาญจนบุรี. หน้า 128-139. สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ประคอง อินทรจันทร์

วนศาสตร์เบื้องต้น. ภาควิชาการจัดการป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พิพัฒน์ กระแจะจันทร์

- 2542 การศึกษาวัฒนธรรมโลงไม้ด้วยวิธีการศึกษาจากวงปีไม้: กรณีศึกษาแหล่งโบราณคดีหุบเขาน้ำรินในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- 2546 "โลงไม้ที่เพิงผาบ้านไร่กับการตีความจากคำอายุของวงปีไม้", การประชุมทางวิชาการเรื่อง "คน วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมโบราณบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. ห้องประชุม ศร.3104 มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ

สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช

- 2542 เอกสารการประชุมวิชาการ ฉบับที่ 1 เรื่องทรัพยากรถ้ำ. ระหว่างวันที่ 4-5 สิงหาคม 2542 โรงแรมรอยัลซิดดี กรุงเทพฯ

สุรศักดิ์ อนันตเวทยานนท์

- 2530 การศึกษารูปแบบเรือชุดที่พบบริเวณวนอุทยานถ้ำน้ำลอด ตำบลสบป่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

David, N. and C. Kramer

- 2001 Ethnoarchaeology in Action. Cambridge: Cambridge University Press.

Gorman, C.

- 1970 Excavations at Spirit Cave, North Thailand. *Asian Perspectives*, V.13 : 79-107.

Grave, P.; Spies, J.; Barbetti, M. and Hotchkis, M.

- 1993 Dating of log coffins of Northwestern Thailand. Paper present at IPPA Conference, Chiangmai: 5-12 January.

Harrison, T. and B. Harrison

- 1971 The Prehistory of Sabah. The Sabah Society, Sabah: Cathy Press.

McNett, JR., Charles W.

- 1979 "The Cross-cultural Method in Archaeology", *Advances in Archaeological Method and Theory*. Vol.2, Academic Press, Inc.

Stokes, M.A., and Smiley, T.L.

- 1968 An Introduction to Tree-Ring Dating. Chicago: University of Chicago Press.

Tenazas, Rosa C.P.

- 1983 "The Boat-Coffin Burial Complex in the Philippines and its Relation to Practices in Southeast Asia", *SPAFA Digest*. Vol.IV, No.1

Tainter, J.A.

- 1978 Mortuary Practice and the study of prehistoric social systems. *Advances in Archaeological Method and Theory* 1:105-141.

การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนบนพื้นที่สูง: ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

อุดมลักษณ์ ชื่นตระกูล

1. บทนำ

แนวความคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในเชิงระบบนิเวศ ได้ให้ความหมาย ของ การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ไว้ว่ามีความหมายครอบคลุมถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศและสังคมมนุษย์ที่อยู่ในสภาพแวดล้อม ส่งผลให้ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความแตกต่างกันไปตามระบบนิเวศที่ตนอาศัยอยู่ เช่น ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของเมืองในที่ราบลุ่มภาคกลาง ย่อมมีความแตกต่างจากการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนบนพื้นที่สูงในภาคเหนือที่อยู่ท่ามกลางเทือกเขาสูง

การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนบนพื้นที่สูงแต่ละกลุ่มต่างก็มีระบบความรู้หรือภูมิปัญญาจากการเรียนรู้/ปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมที่สั่งสมกันมา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจในธรรมชาติและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ จนกระทั่งรัฐบาลมีนโยบายจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเพื่อรับมือกับผลกระทบจากการตั้งถิ่นฐาน อันเนื่องมาจากสาเหตุของการเพิ่มจำนวนประชากรในประเทศเกิด และการตั้งถิ่นฐานที่ขยายตัวออกไป ปัญหาที่ตามมาคือการบุกเบิกพื้นที่ทำกินที่เป็นผืนป่า ธรรมชาติเพิ่มมากขึ้นพื้นที่ป่าของประเทศลดลงอย่างมาก ดังนั้นจึงได้ตั้งองค์กรและหน่วยงานไว้มากมายเพื่อดูแล จัดการและจัดสรรที่ดิน สำหรับประชากรอยู่หลายหน่วยงานด้วยกัน แต่ก็ดูเหมือนว่าผลการจัดการจะไม่ค่อยได้ผลนัก

ตัวอย่างการจัดการพื้นที่ที่เกิดขึ้นในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งนับได้ว่าเป็นการจัดสรรพื้นที่ซึ่งล้มเหลวโดยสิ้นเชิง ในกรณีที่หน่วยงานราชการให้การสนับสนุนชาวมุเซอแดง บ้านแอโก และแสนคำลือ ให้ย้ายลงมาจากพื้นที่หมู่บ้านซึ่งมีลักษณะเป็นยอดเขา ด้วยเห็นว่าพื้นที่ซึ่งได้จัดสรรให้ใหม่นั้นเป็นพื้นที่ราบเหมาะสำหรับการเพาะปลูก เจตนาของหน่วยงานในขณะนั้นก็คงจะเพื่อเป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชากรให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้นโดยการจัดสรรพื้นที่ราบ อันอุดมสมบูรณ์ให้ แต่สิ่งหนึ่งที่ไม่ได้คำนึงถึงคือวิถีการดำรงชีวิต ระบบความเชื่อ และระบบการตั้งถิ่นฐานแต่ดั้งเดิมของชาวมุเซอแดง ที่แตกต่างไปจากการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนในภาคอื่น ๆ

นักวิจัยโครงการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาทางโบราณคดีของกลุ่มคนบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

หลังจากที่ชาวบ้านย้ายลงมาตั้งถิ่นฐานในที่ที่จัดสรรไว้ให้ได้ไม่นาน แต่ชาวบ้านไม่สามารถปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตแบบดั้งเดิมได้ จึงอพยพกลับไปอยู่หมู่บ้านเดิม (อารยะ ภูสาลิส และคณะ 2546: 71) ในที่สุดชาวบ้านทั้งหมดจึงได้อพยพกลับไปอยู่ที่หมู่บ้านเดิมของตน เหตุการณ์นี้ได้สอดคล้องกับความเห็นของนักวิชาการท่านหนึ่งซึ่งได้ตั้งข้อสังเกตการจัดการวางแผนการตั้งถิ่นฐานให้กับเกษตรกรที่ยากจนโดยหน่วยงานราชการที่สำคัญของประเทศไว้ว่า "...หน่วยงานส่วนใหญ่ไปมุ่งเน้นที่การจัดสรรที่ดิน แต่ไม่ค่อยคำนึงถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มเกษตรกรพวกนี้ว่ามีความเป็นอยู่อย่างไร สิ่งที่รัฐปรารถนาคืออยากให้ราษฎรกลุ่มนี้อยู่เป็นหลักแหล่ง ไม่มีการย้ายถิ่นไปบุกรุกพื้นที่ป่าที่อื่นต่อไป..." (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร 2536: 170)

เมื่อวิเคราะห์ดูเหตุการณ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่าปัญหาที่แท้จริงคือ ความไม่เข้าใจระบบการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนบนที่สูงของหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพราะส่วนราชการใช้มุมมองของตนที่มองการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนบนที่สูงเพียงแต่ในเชิงกายภาพที่ตอบสนองต่อการระบบการผลิตและระบบการตั้งถิ่นฐานของคนที่อาศัยในที่ราบเท่านั้น ไม่ได้มองไปถึงวัฒนธรรมของกลุ่มคนในพื้นที่ที่มีลักษณะแตกต่างออกไป แม้กระทั่งกลุ่มคนบนที่สูงบางกลุ่มซึ่งมีระบบการตั้งถิ่นฐานในที่ราบก็ยังไม่สามารถเลือกตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ราบทุกแห่งบนพื้นที่สูงได้ เนื่องจากยังมีตัวแปรทางด้านวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อนเป็นตัวกำหนดความแตกต่างนี้

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ การเลือกพื้นที่ซึ่งมีอยู่ในระบบการตั้งถิ่นฐาน เพื่อว่าจะเป็นประโยชน์ต่อไปสำหรับหน่วยงานราชการในการจัดการพื้นที่สำหรับกลุ่มคนบนพื้นที่สูง และเป็นการทบทวนความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา ก่อนที่อิทธิพลจากวัฒนธรรมอื่นภายนอกจะเข้ามาครอบงำและเปลี่ยนแปลงให้ระบบความรู้สูญหายไป นอกจากนี้ความเข้าใจในระบบการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนบนที่สูงยังจะนำไปสู่แนวทางการศึกษาแหล่งโบราณคดีบนพื้นที่สูง โดยใช้แนวทางการศึกษานิเวศวัฒนธรรม (Cultural ecology) ซึ่งศึกษาการปรับตัวของคนในปัจจุบันที่อยู่ในสภาพแวดล้อมแบบเดียวกับคนในอดีต และตั้งข้อสมมติฐานว่าควรจะมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่คล้ายคลึงกัน เพื่อนำผลการศึกษาไปคาดการณ์ตำแหน่งและระบบการตั้งถิ่นฐานของคนบนที่สูงในอดีตได้ (อุดมลักษณ์ ชื่นตระกูล 2546)

2. สภาพทางภูมิศาสตร์ กับการศึกษาระบบการตั้งถิ่นฐาน

ในแง่ของการตั้งถิ่นฐาน สภาพภูมิศาสตร์ที่ต่างกันก็จะส่งผลให้มีความแตกต่างของระบบนิเวศ ซึ่งเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กับระบบการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในระบบนิเวศแบบต่าง ๆ ดังนั้นการศึกษาระบบการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับสภาพ

ทางภูมิศาสตร์ซึ่งจะช่วยให้มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศและมนุษย์ได้อย่างชัดเจน เช่นเดียวกับการศึกษาระบบการตั้งถิ่นฐานของคนบนที่สูงในอำเภอปางมะผ้า ผู้เขียนจึงจะกล่าวถึงสภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่เพื่อแสดงให้เห็นถึงลักษณะของพื้นที่ซึ่งแตกต่างจากพื้นที่สูงอื่นในเขตภาคเหนือ อันทำให้ผู้เขียนมีความสนใจศึกษาระบบการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นี้

จากการสำรวจของโครงการสำรวจและจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าลักษณะภูมิประเทศของอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนจากพื้นที่ทั้งหมด 1,210 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะเป็นธรณีสัณฐานที่ประกอบด้วยหินปูนในปริมาณมากที่สุดคือ 605 หรือ ร้อยละ 50 ของพื้นที่ทั้งหมด (สิทธิพงศ์ ดิลกวานิช และคณะ 2542ก) ด้วยพื้นที่ที่มีหินปูนจำนวนมากส่งผลให้เกิดภูมิประเทศเป็นถ้ำและธารน้ำใต้ดินจำนวนมาก เพราะหินปูนมีคุณสมบัติในการละลายได้ในน้ำที่มีสภาพเป็นกรดอ่อน ๆ เมื่อฝนที่มีคุณสมบัติเป็นกรดอ่อน ๆ ตกลงมามากเข้าจึงทำให้น้ำกลายสภาพเป็นสารละลายแคลเซียมคาร์บอเนตไหลซึมไปตามร่องหิน มีการกัดเซาะให้เกิดโพรงขนาดเล็กได้ชั้นหินปูน พอานวันเข้าจึงเกิดเป็นโพรงถ้ำใต้ดินขนาดใหญ่ เมื่อโครงสร้างด้านล่างถูกกัดเซาะมากขึ้นจนไม่สามารถรองรับน้ำหนักหลังคาถ้ำด้านบนได้ จะส่งผลให้หลังคาถ้ำถล่มยุบลงมากลายเป็นหลุมยุบขนาดต่าง ๆ กันตามแต่ขนาดของโพรงถ้ำด้านล่าง ซึ่งหากเกิดลักษณะทางธรณีสัณฐานแบบนี้มาก ๆ จะเรียกว่า “ภูมิประเทศแบบคาร์สต์ (Karst topography) (อภิสิทธิ์ เอี่ยมหน่อ 2538)

ส่วนพื้นที่อีกร้อยละ 50 ที่เหลือจากพื้นที่หินปูน เป็นหินชนิดอื่นมีลักษณะเป็นเทือกเขาสูงประกอบด้วยแม่น้ำสายหลัก 4 สาย ซึ่งล้วนแล้วแต่มีแหล่งกำเนิดมาจากเทือกเขาติดชายแดนไทย-พม่า ประกอบด้วย ลำน้ำของ ลำน้ำโปงแสนปึก ลำน้ำแม่ละนา และลำน้ำลาง ทั้งหมดต่างมีจุดหมายเดียวกันลงสู่แม่น้ำปาย ที่พาดผ่านทางทิศใต้ของเขตอำเภอปางมะผ้า ก่อนไหลออกแม่น้ำสาละวินที่เป็นชายแดนไทย-พม่าทางทิศตะวันตก

บริเวณตอนกลางของพื้นที่อำเภอปางมะผ้าโดยเฉพาะในเขตลุ่มน้ำแม่ละนา และลุ่มน้ำลางเป็นพื้นที่ต่ำรองรับลำน้ำสาขาเล็ก ๆ หลายสายประกอบกับลักษณะภูมิประเทศเป็นหุบเขาและที่ราบหลายแห่ง จึงทำให้มีความสมบูรณ์จากดินตะกอนลำน้ำเหมาะกับการทำเกษตรกรรม

แหล่งทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อกลุ่มคน ทางด้านป่าไม้พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ที่ประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสันปันแดน กลุ่มคนในพื้นที่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ทั้งในฐานะเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค สร้างที่อยู่อาศัย เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน และในฐานะที่เป็นแหล่งต้นน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร และ

อุปโลกปวิโลก ประเภทของสังคมพีชมี 3 ประเภทคือ ปาเบญจพรรณ (ที่ประกอบด้วยป่าไผ่ และ ปาเขาหินปูน) ปาเต็งรัง และป่าดิบเขา

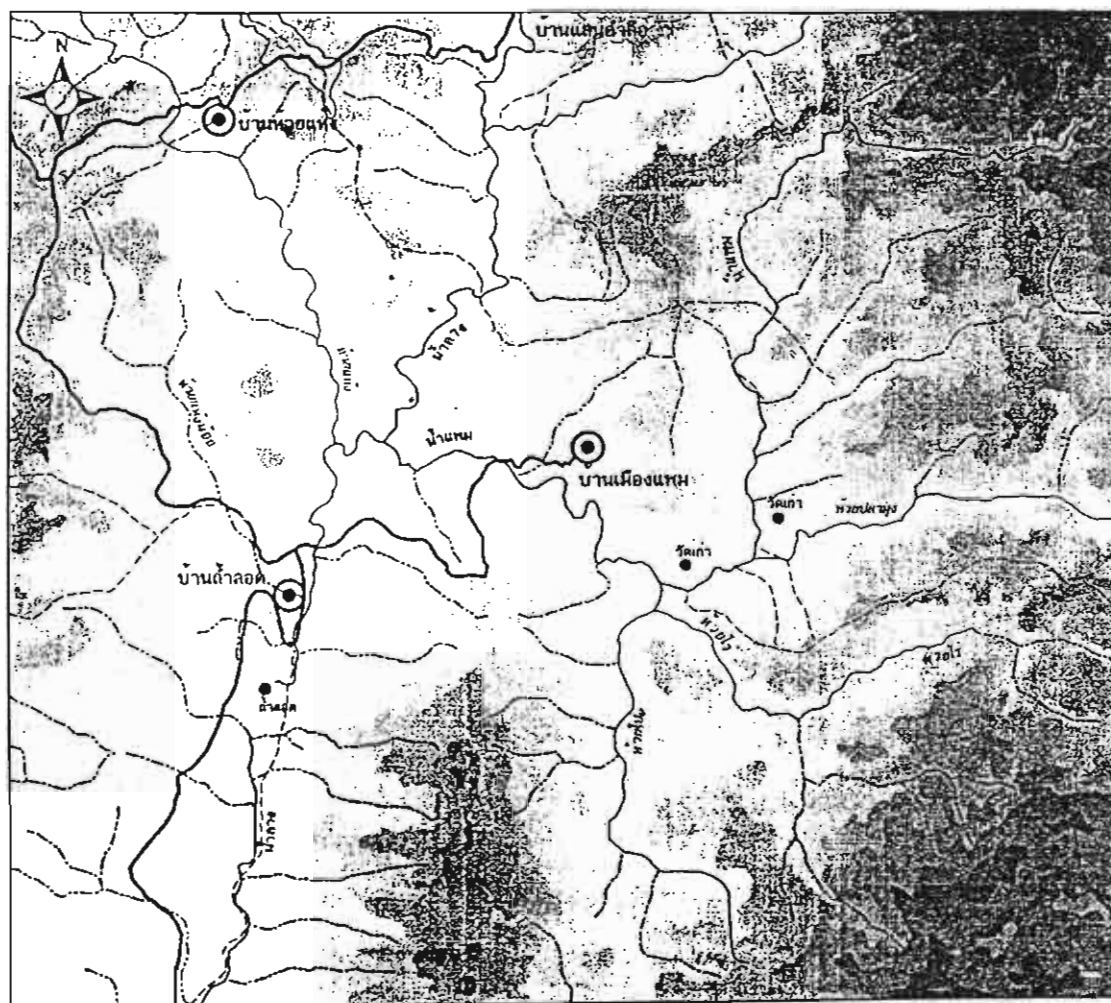
การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีสัมพันธ์โดยตรงกับระบบนิเวศ ซึ่งมีตัวแปรที่สำคัญ 2 ชุด ซึ่งเป็นตัวกำหนดและก่อให้เกิดความแตกต่างของรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน คือ ปัจจัยทางด้านกายภาพ และปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งบริเวณพื้นที่สูงของอำเภอปางมะผ้า อันประกอบด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม ที่นอกจากกลุ่มคนเมืองแล้วยังประกอบด้วยกลุ่มคนบนที่สูงอีกหลายกลุ่ม ทำให้เกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่แตกต่างกัน แบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบหลัก คือ บริเวณที่ราบ หรือที่ลาดลุ่มน้ำ และบริเวณสันเขาหรือไหล่เขา

ตามประวัติของชุมชนพบว่ามีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในระยะเวลาที่แตกต่างกัน โดยมีกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ เป็นกลุ่มแรก ต่อมาจึงเป็น กะเหรี่ยง มูเซอดำ มูเซอแดง ลีซอ และลัวะ ตามลำดับ ตามเอกสารประวัติศาสตร์และตำนานในภาคเหนือหลายฉบับระบุว่ากลุ่มชนดั้งเดิมของแม่ฮ่องสอนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ ลัวะ และกะเหรี่ยง ช่วงเวลาที่มีของการดำรงอยู่คือ สมัยล้านนา (สงวน โชติสุขรัตน์ 2508) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบรรพบุรุษของกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงได้อาศัย ปรับตัวและสร้างความรู้เพื่อดำรงชีวิตให้อยู่รอดในพื้นที่สูงมานานแล้ว

ผู้เขียนจึงได้เลือกกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง 2 กลุ่ม ในการศึกษาคือ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ และกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ซึ่งต่างก็มีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่นิยมตั้งถิ่นฐานในบริเวณพื้นที่ที่ราบ และมีประวัติว่าตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เขตนี้นานกว่ากลุ่มอื่น ๆ ดังนั้นจึงน่าจะมีการสั่งสมและเรียนรู้เพื่อปรับตัวต่อระบบนิเวศของพื้นที่สูงมาโดยตลอด

3.วิธีการศึกษา

ผู้เขียนมีความสนใจในระบบการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการใช้พื้นที่ ในที่นี้ผู้เขียนจึงได้เลือกศึกษาภูมิปัญญาของกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานในที่ราบ หรือหุบเขา และได้ยกตัวอย่างกรณีศึกษาจากหมู่บ้านเมืองแพม และหมู่บ้านถ้ำลอด ทั้งสองตั้งอยู่ในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีวิธีการศึกษาจากการประมวลเอกสารที่มีการศึกษาไว้ก่อนหน้านี้ การสังเกตการณ์และสัมภาษณ์ของผู้เขียนในหมู่บ้านเมืองแพม และหมู่บ้านถ้ำลอด ระหว่างเดือน ตุลาคม 2546- กุมภาพันธ์ 2547

0 1 2 3 กม.

1: 50,000

สัญลักษณ์

- ตำแหน่งหมู่บ้าน
- ลำห้วยที่มีน้ำเฉพาะฤดูกาล
- ลำห้วยสาขา
- ลำน้ำสายหลัก
- เส้นทางเดินเท้า
- ถนนทางรถ

ระดับความสูง

- < 700 M.
- 700 - 800 M.
- 800 - 900 M.
- 900 - 1,000 M.
- 1,000 - 1,100 M.
- 1,100 - 1,200 M.

- 1,200 - 1,300 M.
- 1,300 - 1,400 M.

แผนที่ 1 แผนที่แสดงตำแหน่งบ้านถ้ำลอดและบ้านเมืองแพม

4. ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านเมืองแพม

รูปที่ 1 บ้านเมืองแพม

บ้านเมืองแพมมีประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยง แหล่งตั้งถิ่นฐานเดิมมาจาก 2 แห่งหลักคือ บ้านหนองชาวกกลาง ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งอพยพมาอยู่ที่บ้านแม่ยางตั้งแต่ประมาณ 76-77 ปีมาแล้ว (หรือเมื่อประมาณ พ.ศ. 2470-2471) และบ้านวัดจันทร์ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด

เชียงใหม่ ซึ่งทั้ง 2 หมู่บ้าน มีประชากรบางส่วนเกี่ยวข้องเป็นญาติกันแล้ว เมื่อย้ายไปอยู่ที่บ้านแม่ยาง (หรือแม่ยาน) เขตอำเภอปาย ชาวบ้านบางส่วนจึงได้ย้ายเข้ามาอยู่ด้วยกัน ต่อมาได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตอำเภอปางมะผ้า แถบหัวน้ำแม่หมู บริเวณโดยรอบของบ้านผามอน บ้านห้วยโป่ง บ้านหัวน้ำแพม (บริเวณต้นน้ำของลำน้ำแพม) และบ้านเมืองแพมตามลำดับ เมื่อมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองแพมแล้วได้ชักชวนให้ญาติพี่น้องในหมู่บ้านอื่นย้ายมาอยู่ร่วมกันจนหมู่บ้านขยายตัวเพิ่มมากขึ้น¹

ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านเมืองแพมจัดอยู่ในกะเหรี่ยงเผ่าสะกอว์ (Sgaw) ซึ่งอาศัยกระจายอยู่ในประเทศไทยตั้งแต่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตาก กาญจนบุรี และประจวบคีรีขันธ์ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ 2545: 52) บ้านเรือนเริ่มเปลี่ยนมาใช้ไม้จริงในการก่อสร้างแล้ว เพราะเป็นการตั้งถิ่นฐานแบบถาวร แต่หลายบ้านก็ยังคงมีครัวที่ก่อสร้างด้วยไม้ไผ่เป็นฟากวางเป็นพื้นและฝาห้อง มุงด้วยใบตองตึง หรือแผ่นไม้อยู่ วิถีชีวิตของชาวบ้านหลายอย่างยังคงดำรงไว้เยี่ยงอย่างบรรพบุรุษ กิจกรรมในรอบปี คือการทำเกษตรกรรม ซึ่งผลิตเพื่อเลี้ยงชีพในครัวเรือน และบางส่วนสามารถเก็บไว้ขายได้ อาชีพเสริมที่นับว่าทำรายได้ให้กับครอบครัวจากแม่บ้านอย่างน้อย คือการทอผ้าขายแก่นักท่องเที่ยว สำหรับพ่อเฒ่าที่ไม่มีกำลังพอสำหรับการทำไร่ทำนาและงานหนักอื่นๆ ก็อาศัยงานหัตถกรรมประเภทเครื่องจักสาน ที่มีผู้ว่าจ้างจากหมู่บ้านอื่นเป็นเครื่องดำรงชีพ สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการติดต่อกับชุมชนภายนอกสะดวกยิ่งขึ้นจากถนนสายสบป่อง-เมืองแพม ประกอบด้วยถนนซีเมนต์จากบ้านสบป่องถึงบ้านถ้ำลอด เป็นระยะทาง 9 กิโลเมตร และต่อบ้านถ้ำลอดเข้า

¹ สัมภาษณ์จากนายกะเคอ วงศ์กะเหรี่ยง อายุ 79 ปี ผู้นำการตั้งถิ่นฐานคนแรกที่บ้านเมืองแพม

บ้านเมืองแพมเป็นถนนดิน ระยะทาง 7 กิโลเมตร หลายบ้านมีมอเตอร์ไซด์เป็นของตัวเอง สามารถออกไปจับจ่ายอาหารประเภทเนื้อสัตว์ได้จากทั้งที่ตลาดในตัวอำเภอ(บริเวณบ้านสบป่อง) และจากรถเร่ขายสินค้าที่แวะเวียนมาเป็นประจำ เมื่อนอกฤดูกาลทำไร่ ทำนา หนุ่มสาวในหมู่บ้านก็ออกไปรับจ้างทำงานเพื่อหารายได้เสริมจากภายนอก

4.1 ปัจจัยการตั้งถิ่นฐานทางด้านกายภาพ

เป็นปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ที่มีเหตุผลเกี่ยวเนื่องกับการดำรงชีวิต และการผลิต ปัจจัยด้านกายภาพประกอบด้วย ภูมิประเทศ แหล่งน้ำ ความสูง และทรัพยากรธรรมชาติ ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเลือกตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่อดีต ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวกะเหรี่ยงในอำเภอปางมะผ้าทางด้านกายภาพของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงจากจำนวน 2 หมู่บ้าน พบว่ามีการเลือกพื้นที่ในระดับความสูง 600-800 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง เป็นพื้นที่ลาดหุบเขา หรือที่ลาดลุ่มน้ำซึ่งระดับความชันไม่สูงมากนัก แหล่งน้ำใช้แหล่งน้ำธรรมชาติจากผิวดิน และมีการขุดบ่อน้ำใช้บ้างในบางฤดูกาล ส่วนแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ มักจะใช้ประโยชน์จากป่าเบญจพรรณ ซึ่งมีหน้าดินที่อุดมสมบูรณ์พื้นตัวได้เร็ว และที่สำคัญมีสัตว์ป่า และทรัพยากรธรรมชาติอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ (อุดมลักษณ์ ยุ้นตระกูล 2546: 48)

สำหรับบ้านเมืองแพมตั้งอยู่ในพื้นที่ลาดลุ่มน้ำ เป็นเนินเขาขนาดเล็กและเตี้ยใกล้กับที่ราบขนาดใหญ่ ที่ระดับความสูงประมาณ 700 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง แหล่งน้ำใช้มาจากแหล่งน้ำผิวดินที่อยู่ใกล้ ๆ กับหมู่บ้าน โดยมีห้วยน้ำแพม ห้วยปลาmung และห้วยไร่ เป็นแหล่งน้ำสำหรับทำเกษตรกรรม ส่วนห้วยอี ไร่ทั้งในการเกษตรและทำน้ำประปาในหมู่บ้าน ในอดีตแหล่งน้ำหลักที่ใช้ในหมู่บ้านมาจากห้วยน้ำแพมที่เป็นลำน้ำสายใหญ่ไหลผ่านใกล้กับหมู่บ้านที่สุด แต่ชาวบ้านไม่นิยมนำน้ำจากน้ำแพมมาดื่มโดยตรง โดยให้เหตุผลว่าบริเวณห้วยน้ำแพม (หรือต้นลำน้ำแพม) เป็นเขตใกล้กับบ้านของชาวมูเซอที่ปล่อยให้สัตว์เลี้ยงลงมาใช้น้ำห้วยอย่างอิสระจึงทำให้น้ำสกปรก² ดังนั้นในหมู่บ้านจึงมีการขุดบ่อน้ำไว้ใช้จากบริเวณริมน้ำแพม และมีบ่อน้ำอีก 3 แห่งที่ขุดขึ้นจากลำห้วยสายเล็กภายในหมู่บ้านเอง สังคมพืชที่พบในบริเวณบ้านเมืองแพมนอกจากเป็นป่าเบญจพรรณแล้ว ยังพบว่าบางส่วนมีป่าเต็งรังผสมอยู่ด้วย ซึ่งถึงแม้ในพื้นที่ป่าเต็งรังจะไม่เหมาะกับการเพาะปลูก แต่พืชที่ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์อยู่ในชีวิตประจำวันคือ ใบของต้นพลวงที่เรียกว่าใบตองตึง สำหรับนำมามุงหลังคาบ้าน และไม้สนที่พบขึ้นอยู่ประปรายในเขตยอดเขาสูง

² ข้อมูลสัมภาษณ์จาก นายกะเดอ วงศ์กะเหรี่ยง อายุ 79 ปี

บริเวณลำต้นมียางสนที่ติดไฟง่าย ชาวบ้านเรียกว่า “ไม้เกียะ” นำมาเป็นเชื้อไฟ หรือเป็นคบไฟส่อง
นำทางในเวลากลางคืน

4.2 ปัจจัยการตั้งถิ่นฐานทางด้านวัฒนธรรม

เป็นตัวแปรที่มีความซับซ้อนเพราะผู้ที่ให้กำเนิดตัวแปรและผู้ที่ใช้ตัวแปรนี้ก็คือมนุษย์ และ
เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การตั้งถิ่นฐานของแต่ละวัฒนธรรมมีความแตกต่างกัน โดยรวมแล้ว
สามารถแบ่งปัจจัยทางวัฒนธรรมออกเป็น 4 ปัจจัยย่อย ได้แก่ ระบบเครือญาติ องค์กรทางสังคม
ระบบการผลิต และ ระบบความเชื่อ

4.2.1 ระบบเครือญาติ

สถาบันครอบครัวจัดว่าเป็นสถาบันที่มีความหมายมากในสังคมกะเหรี่ยง ชาวบ้านเมือง
แพมในปัจจุบันจัดเป็นครอบครัวเดี่ยวที่เมื่อลูกแต่งงานแล้วก็มักจะแยกออกไปตั้งบ้านเรือนใหม่ ใน
อดีตบ้าน 1 หลังคาเรือน อาจประกอบด้วยครอบครัว 2-3 ครอบครัวอยู่ร่วมกัน ประกอบด้วยพ่อแม่
ลูกที่ยังไม่แต่งงาน และครอบครัวของลูกที่แต่งงานแล้ว ซึ่งตามประเพณีเมื่อแต่งงานผู้ชายเป็นฝ่าย
ย้ายมาอยู่กับทางครอบครัวของผู้หญิงก่อนอย่างต่ำ 1 ปี หรือตามแต่จะตกลงกัน³ ประชากรใน
หมู่บ้านถ้าหากนับเครือญาติกันแล้วมักจะมี ความเกี่ยวข้องกันทั้งหมดไม่ว่าทางสายเลือดก็ทางการ
แต่งงาน การเลี้ยงดูลูกหลานเล็ก ๆ เป็นสิ่งที่สามารถพบเห็นได้ทั้งจาก พ่อ แม่ พี่สาว พี่ชาย ปู่ ย่า
ตา ยาย และบรรดาเครือญาติในครอบครัว เราจึงเห็นความผูกพันของคนในครอบครัวที่ยังมีอยู่
อย่างแน่นแฟ้น เมื่อใครเกิดปัญหาก็จะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ระบบเครือญาติที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานคือ การย้ายถิ่นฐานตามคำชักชวนของญาติพี่น้อง
โดยปกติแล้วการย้ายถิ่นฐานเป็นเรื่องสำคัญที่ถึงแม้จะเกิดขึ้นบ่อยในกลุ่มชนบนที่สูง สาเหตุหลักที่
พบในการย้ายถิ่นฐานข้อแรกคือ ต้องการที่ทำกินใหม่ที่ดีกว่าเดิม ซึ่งก่อนที่จะย้ายนอกจากมีผู้นำที่
ดีแล้ว ยังมีเหตุผลที่ย้ายตามคำชักชวนของญาติพี่น้องที่ย้ายไปก่อนแล้วกลับมาชักชวนให้ตามกัน
ไป และญาติพี่น้องที่ย้ายไปก่อนก็มีทั้งย้ายไปหาที่ทำกินใหม่ และย้ายไปแต่งงานมีครอบครัวกับ
คนต่างหมู่บ้าน เมื่อติดต่อสัมพันธ์กันบ่อยครั้งเข้าระบบเครือญาติจึงได้แผ่ขยายข้ามไปสู่อีก
หมู่บ้านหนึ่ง จึงไม่น่าแปลกใจที่ชุมชนกะเหรี่ยงในเขตอำเภอปางมะผ้า และอำเภออื่น ๆ โดยรอบ
จะมีความเกี่ยวข้องกันแทบจะทุกหมู่บ้าน และชาวกะเหรี่ยงจะไม่นิยมแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์

³ ข้อมูลสัมภาษณ์จากนายตอลา ทวีประสงค์ทอง อายุ 68 ปี และ นายหม่อมท้าวหา คอขเจริญสุข อายุ 59 ปี

กันมากนัก จึงทำให้ยังดำรงความเป็นเอกลักษณ์ ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมของบรรพบุรุษไว้ได้อย่างเหนียวแน่น

การตั้งถิ่นฐานในสมัยแรกของบ้านเมืองแพมเป็นกลุ่มเครือญาติเดียวกันที่ผสมผสานระหว่างกลุ่มที่อพยพมาจากบ้านหนองขาวกลาง ต.ห้วยบุลึง จ.แม่ฮ่องสอน และกลุ่มที่อพยพมาจากบ้านวัดจันทร์ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ ต่อมาเมื่อเห็นว่าพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์จากพื้นที่ราบขนาดใหญ่เหมาะสำหรับทำนาแล้ว จึงได้ชักชวนญาติพี่น้องให้อพยพมาอยู่ด้วยกันเพิ่มมากขึ้น

4.2.2 องค์การทางสังคม

กลุ่มทางสังคมที่นับว่ามีความสำคัญต่อการเลือกพื้นที่ตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่อดีต คือ กลุ่มผู้นำหมู่บ้าน ประกอบด้วย ผู้อาวุโสซึ่งได้รับการนับถือจากชาวบ้าน ผู้นำหมู่บ้าน และหมอเมือง บางครั้งอาจรวมอยู่ในคนคนเดียวกัน ซึ่งในอดีตพ่อเฒ่ากะเดอ วงศ์กะเหรี่ยง ผู้นำการก่อตั้งบ้านเมืองแพมเป็นคนแรกได้ดำรงตำแหน่งนี้ แต่ในปัจจุบันมอบตำแหน่งหมอเมือง และผู้ใหญ่บ้านให้กับลูกหลานและผู้อื่นสืบทอดแทน

ตำแหน่งสำคัญในกลุ่มนี้ประกอบด้วย ตำแหน่งผู้นำชุมชนทางการเมืองการปกครองคือ “พ่อหลวง” (ความหมายในทางราชการคือ ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน) สามารถเลือกคนใหม่แทนโดยพิจารณาจากบุคคลที่ได้รับความเชื่อถือจากลูกบ้านมากที่สุด เป็นผู้มีหน้าที่ในการตัดสินใจความขัดแย้งภายใน รวมทั้งชี้แนะและดำเนินการพัฒนาหมู่บ้าน และตำแหน่งผู้นำทางความเชื่อคือ “หมอเมือง” ที่มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมสำคัญต่าง ๆ ประจำปี จะต้องสืบทอดตามสายตระกูล (ซึ่งเมื่อถึงเวลาเลือกก็จะขึ้นอยู่กับชาวบ้านเป็นผู้ช่วยเลือกด้วย)⁴ ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากลุ่มผู้นำหมู่บ้านนั้นนอกจากจะอิงอยู่กับความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติแล้ว ยังมีองค์ประกอบอยู่ที่เสียงของชุมชนเป็นผู้ช่วยตัดสินใจเลือกด้วย ส่วนกลุ่มผู้อาวุโสที่ถึงแม้ว่ากาลเวลา และการศึกษาสมัยใหม่จากภายนอกที่เพิ่มขึ้นจะทำให้ระบบอาวุโสในหมู่บ้านอ่อนแอลง แต่ดูเหมือนชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญและมักนำปัญหาที่มีไปปรึกษากับผู้อาวุโสอยู่เสมอ ๆ อีกทั้งเมื่อเวลามีงานสำคัญตามประเพณีเกิดขึ้น ระบบอาวุโสก็ยังคงมีความสำคัญต่อชุมชนอยู่เช่นเดิม

ในอดีตเมื่อผู้นำหมู่บ้านและผู้อาวุโสได้ตัดสินใจเลือกพื้นที่สำหรับตั้งหมู่บ้านแล้ว จะมีการตรวจสอบอีกครั้งโดยหมอเมืองที่จะทำพิธีเสี่ยงทายเพื่อตรวจดูว่าพื้นที่ซึ่งเลือกไว้นั้นจัดว่าเป็นที่ดีสามารถตั้งหมู่บ้านได้หรือไม่ บางครั้งถึงแม้ว่าผลจะออกมาว่าไม่สามารถตั้งบ้านเรือนได้ แต่ถ้า

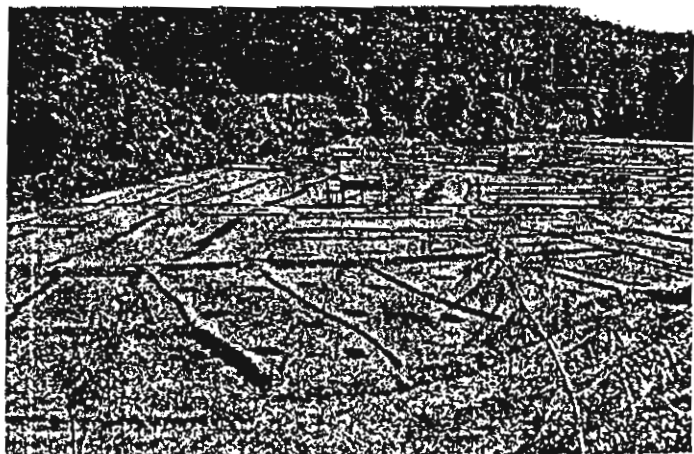
⁴ ข้อมูลสัมภาษณ์จากนายพะเนาะ แก้วโพธิ์สิทธิ์ อายุ 58 ปี หมอเมืองคนปัจจุบันของบ้านเมืองแพม

หากยังยืนยันที่จะตั้ง ก็อาจเลื่อนพื้นที่เสี่ยงภัยออกไปจัดอีกครั้งในบริเวณใกล้เคียงกัน จนกว่าจะสำเร็จ

การเลือกพื้นที่ตั้งหมู่บ้านนอกจากขึ้นอยู่กับพิจารณาของกลุ่มผู้นำหมู่บ้านแล้ว ปัจจัยหนึ่งที่ยังคงมีอิทธิพลคือลักษณะทางพื้นที่ซึ่งแสดงออกถึงความอุดมสมบูรณ์ ถึงแม้ว่าชาวกะเหรี่ยงบ้านเมืองแพมจะไม่มีพื้นฐานทำนาหล่มมาก่อน แต่ผลผลิตจำนวนมากที่เห็นจากชาวไทยใหญ่นั้นก็เชิญชวนให้ลองเปลี่ยนระบบการผลิตจากนาไร่เพียงอย่างเดียว มาทำนาคั่วควบคู่ไปด้วย ฉะนั้นการเลือกพื้นที่ตั้งบ้านเมืองแพมในปัจจุบันจึงประกอบขึ้นจากปัจจัยสำคัญที่เริ่มแสดงถึงความเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิต และการรับสิ่งใหม่ ๆ จากสังคมอื่นเข้ามา หลังจากตั้งถิ่นฐานแล้วจะมีการกลุ่มผู้นำหมู่บ้าน หรือผู้อาวุโส ก็จะกำหนดพื้นที่สำหรับใช้สอยต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เช่น พื้นที่เลี้ยงเจ้าเมือง ป่าช้าประจำหมู่บ้าน พื้นที่หัวน้ำ เป็นต้น ซึ่งจากระบบอาวุโสที่มีอยู่ในสังคม ข้อตกลงและข้อห้ามที่เกิดขึ้นจึงมักได้รับการยอมรับและนำมาปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

4.2.3 ระบบการผลิต

ชาวกะเหรี่ยงบ้านเมืองแพมมีอาชีพหลักเป็นเกษตรกรรม ที่ผสมผสานระหว่างรูปแบบการเกษตรหลักคือทำนาหล่ม และการทำไร่ที่ส่วนใหญ่ยังคงทำบ้างมักใช้ปลูกพืชเสริมประเภท ข้าวไร่ ข้าวโพด พริก งามา และงาคั่ว เป็นต้น ส่วนข้าวที่เป็นผลผลิตหลักสำหรับกินเองในครัวเรือน และบางครั้งก็พอสำหรับขายให้กับคนหมู่บ้านอื่นที่มาซื้อจะได้จากการทำนาคั่ว และเมื่อนอกฤดูการทำนามักจะใช้ปลูกหัวหอมแดง กระเทียม ถั่วลิสง ดอกกะหล่ำ และผักกาด สลับกันรายได้เสริมอื่นมาจากการเลี้ยงสัตว์ประเภท ไก่ หมู วัว และควาย ทั้งเพื่อกินกันเองในหมู่บ้าน และขายให้กับคนต่างหมู่บ้านที่มาซื้อ แต่สัตว์เลี้ยงที่มีความสำคัญและมักไม่ค่อยขายมากนักจะเป็นไก่ ที่เป็นสิ่งสำคัญในการทำพิธีไหว้ผี และหมูที่ใช้ในพิธีแต่งงาน ส่วนวัวและควายปัจจุบันการเลี้ยงเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากไม่ต้องลงทุนค่าอาหาร เพียงแต่นำไปปล่อยทิ้งไว้ในป่าให้หากินเอง ในแต่ละวันต้องออกไปตามและดูว่าอยู่ที่ไหน เมื่อถึงเวลาก็มีคนมาซื้อถึงหมู่บ้าน

รูปที่ 2 ที่นากาบ้านเมืองแพม

วิถีการดำรงชีวิตของชาวกะเหรี่ยงผูกพันอยู่กับการเกษตรเป็นอย่างมาก ในทุกครัวเรือนแม้จะมีอาชีพเสริมที่ทำรายได้ให้จำนวนมาก แต่ดูเหมือน “ข้าว” ยังคงเป็นสิ่งสำคัญที่จำเป็นต้องผลิตเก็บไว้ให้มีความมั่นใจว่าในปีต่อไปครอบครัวจะมีข้าวพอกินไปตลอด การทำนาดำของชาวกะเหรี่ยงเห็นได้ชัดว่ารับอิทธิพลมาจากชาวไทยใหญ่ บริเวณที่นาที่เพิ่งขุดใหม่เมื่อเริ่มตั้งถิ่นฐานซึ่งอยู่ใกล้กับหมู่บ้านที่สุดนั้นได้ทำการขุดลำเหมืองต่อมาจากลำน้ำแหมเพื่อทดน้ำเข้านา และมีการเปลี่ยนทิศทางการขุดลำน้ำแหมในบางบริเวณเพื่อให้เกิดพื้นที่สำหรับทำนาเพิ่มขึ้น⁵

โดยพื้นฐานแล้วลักษณะภูมิประเทศหลักที่เป็นเทือกเขาหินปูนนั้นทำให้น้ำดินตามธรรมชาติเป็นเพียงชั้นบาง ๆ ไม่สามารถทำการเพาะปลูกในที่เดิมซ้ำกันทุกปีได้ จึงทำให้รูปแบบการผลิตดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยงที่ทำไมเป็นหลัก และแต่ละครอบครัวจำเป็นต้องมีที่ทำกินของตนเองอย่างต่ำครอบครัวละ 5-6 แห่ง เพื่อที่ว่าจะสลับปลูกพืชหมุนเวียนไปปีละแห่ง รอให้พื้นที่เดิมฟื้นตัวมีสารอาหารพอเพียงสำหรับการเพาะปลูกครั้งต่อไป เมื่อหมู่บ้านมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นที่ทำกินเริ่มขาดแคลนจึงต้องย้ายหรือแยกหมู่บ้านตามที่ทำกินใหม่ไป แต่ดูเหมือนว่าการเคลื่อนย้ายมักจะวนเวียนอยู่ไม่ไกลจากที่ตั้งถิ่นฐานเดิมนัก

4.2.4 ระบบความเชื่อ

ระบบความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงที่ถึงแม้ว่าจะนับถือพุทธศาสนา แต่พิธีกรรมและความเชื่อที่ดำรงอยู่ในชุมชนก็ยังแสดงให้เห็นถึงร่องรอยของศาสนาดั้งเดิม หรือการนับถือผีที่ยังคงผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตอย่างไม่เสื่อมคลาย นอกจากพิธีกรรมและความเชื่อที่มีอยู่ในชีวิตประจำวันแล้ว ยังพบว่าวิธีการเลือกพื้นที่ตั้งหมู่บ้านใหม่ก็ยังมีทั้งข้อห้ามและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มีลักษณะเป็นการสั่งสอนให้ดูชัยภูมิก่อนตั้ง แล้วจึงยืนยันการเลือกด้วยวิธีเสี่ยงทาย ตรวจสอบลักษณะของพื้นที่อีกชั้นหนึ่ง ระบบความเชื่อที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานนี้จัดว่าเป็นความรู้หรือภูมิปัญญาที่สั่งสมและได้รับการสืบทอดต่อมาอย่างแท้จริง ข้อห้ามมากมายในการเลือกพื้นที่ตั้งหมู่บ้าน หากพิจารณาดูแล้วก็จะพบว่ามีเหตุผลเบื้องหลังในกลวงลึก สามารถแยกออกเป็นหัวข้อต่าง ๆ ได้⁶ คือ

1. ห้ามตั้งหมู่บ้านในพื้นที่บริเวณกึ่งดอย คือรอยต่อของดอย 2 ดอย (หรือภูเขา 2 ลูก) เข้าใจว่าจะมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องลมแรงที่บริเวณสันดอยต่อจะเป็นช่องลมได้ดีเพราะมีดอย 2 ลูก

⁵ ข้อมูลสัมภาษณ์จากนายเอกชัย ไพรศิริฤทธิ์

⁶ ข้อมูลสัมภาษณ์จาก นายกะเดว วงศ์กะเหรี่ยง อายุ 79 ปี นายคอลา ศิริประสงค์ทอง อายุ 68 ปี นายพะหมู่หู่ คาวเปล่งสุข อายุ 76 ปี นายพะเจหอ รัตนอารยธรรม อายุ 54 ปี นายทุน ไพรเครือพันธ์ อายุ 67 ปี นายอำพัน คอยคำรังสุข อายุ 49 ปี นายसानุโพ เก่งทางธรรม อายุ 69 ปี นายแซนเด พิกัญพนาสี อายุ 66 ปี นายหม่อสั่วววา คอยเจริญสุข อายุ 59 ปี นายพะเนกา แก้วโพธิ์สิทธิ์ อายุ 58 ปี และนายทองไข่ รัตนอารยธรรม อายุ 80 ปี

กำบังลมด้านข้างไว้หมดไว้ และช่วงฤดูฝนหากฝนตกหนักก็จะพาน้ำดินหรือก้อนหินไหลลงมาทับ
ถูกบ้านเรือนได้ง่าย ถ้าตามความเชื่อก็คือสิ่งที่ไม่ดีต่าง ๆ จะไหลลงมาวมกันบริเวณนี้ ถ้าหากจะ
ตั้งบ้านชาวบ้านก็จะเลือกบริเวณที่เป็นไหล่เขาหรือไหล่ดอยที่ไม่มีความชันมากนักมากกว่า และกั
วดยเป็นทางเดินของผี ที่มนุษย์ไม่ควรไปตั้งบ้านเรือนกันไว้

2.ห้ามตั้งหมู่บ้านบนดอยที่มีกัวดอยล้อมรอบ (ถึงแม้ว่าดอยที่เลือกจะไม่มีกัวดอยก็ตาม)

3.ห้ามตั้งหมู่บ้านในหุบเขาที่มีทางออกเพียงทางเดียว ลักษณะพื้นที่เป็นหุบที่มีภูเขาโอบ
รอบทุกด้านในข้อนี้อาจเกี่ยวข้องกับชัยภูมิที่เป็นจุดยุทธศาสตร์ทางเข้าออกทางเดียวจะเป็น
จุดอ่อนให้ถูกโจมตีได้ง่ายจากศัตรู

4.ห้ามตั้งบ้านใกล้กับภูเขาสูงโดด และหน้าผาสูง ภูมิประเทศของอำเภอปางมะผ้าที่
ประกอบด้วยหินปูนเป็นหลักนั้นมักจะมีภูเขาหินปูนโดด ๆ อยู่ทั่วไป ซึ่งคุณสมบัติของหินปูนที่
ละลายได้ในกรดอ่อน ๆ แล้ว เมื่อฝนตกลงมาชะเอื้อหิน ในระยะเวลานานเข้าก็จะทำให้
โครงสร้างบางส่วนถล่มลงมาได้ง่าย ดังนั้นถ้าหากไปตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ ๆ ก็จะทำให้เกิดความ
เสียหายหรือบาดเจ็บล้มตายได้ ชาวบ้านจึงเชื่อว่าบริเวณภูเขาหินสูงโดด นั้นเป็นที่อยู่ของผี

5.ห้ามตั้งหมู่บ้านในบริเวณที่ลำน้ำไหลลงมาจากภูเขาหรือที่สูง หรือสภั่วยที่อยู่ในที่ต่ำ
พื้นที่ต่ำนี้จะเกิดน้ำท่วมได้หากอยู่ในช่วงน้ำหลาก แต่ถ้าหากเป็นพื้นที่สภั่วยที่เป็นจุดบรรจบของ
ลำห้วยที่ไหลมาจากพื้นที่ราบธรรมดาก็สามารถตั้งบ้านเรือนอยู่ได้ ถ้าตั้งบ้านอยู่บนที่สูงกว่าลำ
ห้วยเล็กน้อย (ที่เนินเขาเล็ก ๆ ริมน้ำ) ได้จะดีมาก เพราะช่วงหน้าฝนเมื่อน้ำป่าหลากมาจะไม่เกิด
ความเสียหาย

6.ห้ามตั้งหมู่บ้านในบริเวณสภั่วน้ำด้านที่อยู่ระหว่างลำน้ำที่ไหลมาสบกัน

7.ห้ามตั้งหมู่บ้านระหว่างลำน้ำสองสายที่ยังสามารถมองจากริมน้ำสายหนึ่งไปยังอีกสาย
ที่ขนานกันอยู่ เพราะลักษณะที่ราบแคบ ๆ นี้ในฤดูน้ำหลาก (ฤดูฝน) จะเป็นจุดที่น้ำท่วมได้ง่ายมาก

8.ห้ามตั้งหมู่บ้านบนภูเขาที่มีลำน้ำขนาดทั้ง 2 ข้าง น่าจะเป็นเหตุผลของทางคมนาคมที่มี
ความลำบากในฤดูฝน

9.ห้ามตั้งหมู่บ้านอยู่บนไหล่ดอยที่ด้านล่างเป็นลำห้วย (ความจริงที่ตั้งบ้านเมืองแพมจิดว่า
เป็นพื้นที่ลักษณะตรงกับข้อห้ามนี้ แต่ชาวบ้านยืนยันว่าได้ลองเสี่ยงทายดูแล้วผลบอกว่าสามารถ
อยู่ได้) แสดงให้เห็นว่าแต่ละข้อห้ามก็ยังมีข้อยกเว้นจากการเสี่ยงทายได้

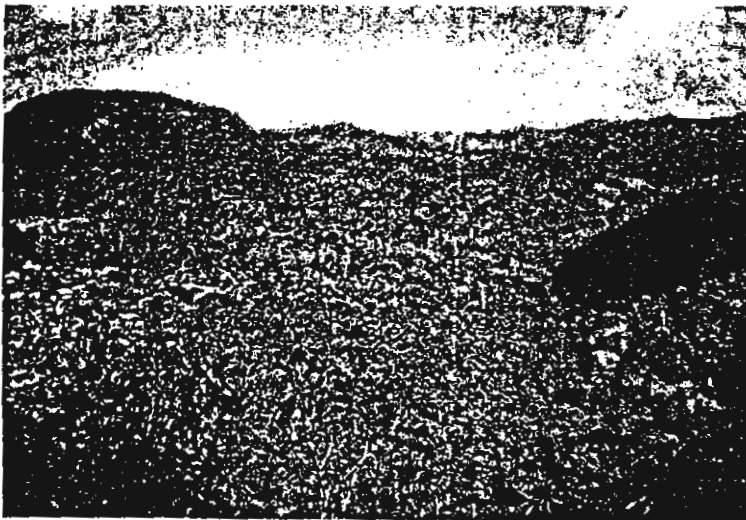
10.บริเวณใกล้หนองน้ำนิ่ง ตามหลักแล้วหนองน้ำนิ่งเป็นแหล่งเพาะเชื้อของยุงได้ง่าย อีก
ทั้งสัตว์เลื้อยพวกควายก็ชอบลงแช่ตัวในแอ่งน้ำซึ่งทำให้แหล่งน้ำนั้นสกปรกและอาจมีโรคอื่นแอบ
แฝงอยู่อีกด้วย

11.ห้ามตั้งบ้านเรือนบริเวณใกล้กับ “น้ำฮู” แต่ยังสามารถใช้ประโยชน์จากน้ำที่ไหลออกมาได้ ใช้ในการเกษตร ชาวไทยใหญ่และชาวกะเหรี่ยงเองมีข้อห้ามว่าห้ามทิ้งสิ่งสกปรกลงไปในรู หรือ ข้างป่าเศษไม้ ก้อนหิน ใ้บริเวณช่องทางน้ำออก เพราะจะทำให้ผิวน้ำโกรธเคือง บันดาลให้เกิด ความเจ็บป่วยต่อผู้กระทำการลบหลู่ น้ำฮูเป็นแหล่งน้ำจากระบบธารน้ำใต้ดินที่มีความสำคัญต่อ หมู่บ้านในอำเภอปางมะผ้าหลายหมู่บ้าน เนื่องจากในบางพื้นที่ซึ่งเป็นพื้นที่สูง ไม่มีแหล่งน้ำผิวดิน หรือธารน้ำตามธรรมชาติอาจมีเพียงน้ำฮูที่เป็นแหล่งน้ำกินน้ำใช้เพียงแหล่งเดียว จึงต้องมีการ อนุรักษ์ไม่ให้มีการรบกวนก่อให้เกิดความสกปรก

5.ชุมชนไทยใหญ่บ้านถ้ำลอด

ชาวไทยใหญ่บ้านถ้ำลอดมีประวัติว่าเมื่อแรกอพยพมาจากบ้านไม้ลันและบ้านปางคาม ซึ่ง อยู่ใกล้กับชายแดนไทย-พม่า นั้นเป็นกลุ่มเครือญาติเดียวกัน ด้วยปัญหาต้องการที่ทำกินมาตั้ง บ้านเรือนอยู่ที่บ้านห้วยกลาง (ยังคงตั้งอยู่ใกล้กับชายแดนไทย-พม่าอยู่) และเมื่อปี พ.ศ. 2512 จึงได้ ย้ายมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านถ้ำลอด ในระยะแรกวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านถ้ำลอดยังคงยังชีพด้วย การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพหลัก

จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ.2524-2525 เมื่อเริ่มมีนักท่องเที่ยวสนใจเข้าชมความงามของ “ถ้ำลอด” ที่มีลักษณะเป็นถ้ำขนาดใหญ่มีธารน้ำไหลผ่าน ภายในแยกย่อยออกเป็นโถงห้องหลาย โถง มีทั้งความงามที่ธรรมชาติได้รังสรรค์ขึ้น และแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมโลหะของคน

รูปที่ 3 สภาพที่ตั้งบ้านถ้ำลอด

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ หลังจากนั้นชาวบ้านได้เริ่มใช้ ประโยชน์จากความเป็นแหล่ง ท่องเที่ยวโดยการบริการนำ เทียว และถ่อแพภายในถ้ำ⁷

ช่วงที่การท่องเที่ยว เริ่มต้นก็มีการอพยพเข้ามา ของคนหลายกลุ่ม ทั้งจาก

ญาติพี่น้องที่ชักชวนให้ย้ายตาม เข้ามา คนเมืองจากจังหวัดใน

⁷ ข้อมูลสัมภาษณ์จากนายปานจุง ฐิติกุลภัทรวงศ์ อายุ 52 ปี

ภาคเหนือที่มีหน้าที่การงานในศูนย์ศึกษาทางธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอดซึ่งจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2535 และกลุ่มคนไทยใหญ่ที่อพยพมาจากประเทศพม่า นอกจากนี้ยังมีชาวต่างชาติที่เข้ามาแต่งงานกับคนในพื้นที่ได้ตั้งถิ่นฐานและสร้างเกสต์เฮาส์ขึ้นเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว จนถ้ำลอดกลายเป็นแหล่งรวมของคนหลากหลายกลุ่ม ที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

ปัจจุบันการเดินทางติดต่อระหว่างชุมชนบ้านถ้ำลอดกับชุมชนภายนอกสามารถใช้ถนนคอนกรีตที่ต่อมาจากถนนหลวงสาย 1095 เชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน ที่บริเวณบ้านสบป่องลัดเลาะเข้ามาตามภูเขาและป่าไม้เป็นระยะทาง 9 กิโลเมตร

5.1 ปัจจัยการตั้งถิ่นฐานทางด้านกายภาพ

จากการศึกษาของผู้เขียนในปี พ.ศ.2542 ได้ศึกษาปัจจัยการตั้งถิ่นฐานทางด้านกายภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ในอำเภอปางมะผ้า จำนวน 13 หมู่บ้านพบว่า มีการตั้งถิ่นฐานในระดับความสูงตั้งแต่ 300-1,000 เมตรขึ้นไปจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ลักษณะของพื้นที่ในจำนวน 10 หมู่บ้านจาก 13 หมู่บ้าน หรือร้อยละ 76.9 เลือกพื้นที่ราบที่อยู่ระหว่างหุบเขา และที่ราบในหลุมยุบขนาดใหญ่ มีแหล่งน้ำใช้ของหมู่บ้านมาจากแหล่งน้ำผิวดิน บางหมู่บ้านมีการขุดบ่อน้ำใช้เองภายในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีน้ำจากแหล่งน้ำใต้ดินที่พบมากในภูมิประเทศที่ประกอบด้วยหินปูนเป็นหลัก คือน้ำที่ระบายออกจากลำธารใต้ดินมาสู่ผิวดินหรือที่เรียกว่า "น้ำฮู" ลักษณะเป็นน้ำที่ไหลออกมาจากช่องขนาดเล็ก ส่วนแหล่งทรัพยากรร้อยละ 69.2 เลือกตั้งถิ่นฐานในลักษณะสังคมพืชที่เป็นป่าเบญจพรรณ (อุดมลักษณ์ ชื่นตระกูล 2542)

บ้านถ้ำลอดตั้งอยู่บนสันเขาเตี้ย ๆ ความลาดชันต่ำ ติดลำน้ำกลาง ที่ระดับความสูงประมาณ 700 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ลักษณะธรณีสัณฐานบริเวณบ้านถ้ำลอดมีรอยเลื่อนเกิดขึ้นที่ทำให้เกิดน้ำกลางไหลตามแนวรอยเลื่อนนี้ แบ่งชุดหินออกเป็น 2 ชุด คือทางด้านตะวันออกเป็นหินตะกอนเนื้อหยาบ และทางด้านตะวันตกอันเป็นที่ตั้งหมู่บ้านนี้เป็นชุดหินปูน ซึ่งลักษณะธรณีสัณฐานเป็นแอ่งหลุมยุบแบบเปิด (Doline) และมีพื้นที่บางส่วนที่ลักษณะธรณีสัณฐานเป็นลานตะพักลำน้ำระดับสูงของลำน้ำกลาง (ขวลิต ขาวเขียว 2546: 345) แหล่งน้ำหลักในการเกษตรมาจาก ลำน้ำกลาง และลำน้ำสาขาเล็ก ๆ ที่ไหลมาจากเทือกเขาใหญ่ใกล้หมู่บ้าน ส่วนน้ำใช้ในชีวิตประจำวันได้มาจากประปาหมู่บ้านซึ่งต่อมาจากลำน้ำสาขาของห้วยแห้ง และห้วยปางช้างที่อยู่ใกล้ ๆ กับหมู่บ้าน ส่วนแหล่งทรัพยากรตั้งอยู่ในพื้นที่สังคมพืชป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง

5.2 ปัจจัยการตั้งถิ่นฐานทางด้านวัฒนธรรม

ปัจจัยการตั้งถิ่นฐานทางด้านวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่บ้านถ้ำลอดแบ่งออกเป็น

5.2.1 ระบบเครือญาติ

ชาวไทยใหญ่บ้านถ้ำลอดเป็นเช่นเดียวกับวัฒนธรรมไทยในอดีตที่มีลักษณะเป็นครอบครัวขยายใน 1 หลังคาเรือน อาจประกอบด้วยหลายครอบครัว เมื่อลูก ๆ แต่งงานอาจแยกตัวออกไปตั้งบ้านอยู่ใกล้ ๆ กับบ้านของพ่อแม่ตนเอง ในอดีตเมื่อเกิดปัญหาการขยายตัวของหมู่บ้านมากจนกระทั่งทรัพยากรขาดแคลน ก็เกิดการรวมตัวของกลุ่มเครือญาติสนิทที่จะแยกตัวไปตั้งกลุ่มบ้านต่างหาก⁸

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานที่บ้านถ้ำลอด เป็นลักษณะของกลุ่มเครือญาติ และคนคุ้นเคยที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด เกิดจากการชักชวนและร่วมกันเลือกพื้นที่ตั้งใหม่โดยผู้นำกลุ่มอาวโซที่ได้รับการยอมรับนับถือ การย้ายมาในช่วง 2-3 ปีแรก ยังประกอบด้วยกลุ่มคนเพียงเล็กน้อยประมาณ 8 หลังคาเรือน เมื่อมีความแน่ใจแล้วว่าหมู่บ้านใหม่ที่ตั้งมีความเป็นอยู่อุดมสมบูรณ์ จึงได้กลับไปชักชวนญาติพี่น้องตนให้ตามมาสมทบ⁹

การเพิ่มของประชากรบ้านถ้ำลอดในช่วง 10 ปี ที่ผ่านมานี้ (ตั้งแต่ประมาณ ปี พ.ศ. 2536) มีสูงมาก สังเกตได้จากการขยายของพื้นที่ตั้งบ้านเรือนที่แต่เดิมมีกลุ่มบ้านหลักคือบ้านเหนือและบ้านใต้ที่ตั้งอยู่ริมถนนสายหลักที่ตัดผ่านหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันมีกลุ่มบ้านแยกย่อยเพิ่มขึ้นอีกหลายกลุ่ม ที่นอกจากเป็นกลุ่มคนที่เครือญาติหรือคนบ้านถ้ำลอดแต่ดั้งเดิมชักชวนมาแล้ว ยังมีกลุ่มคนไทยใหญ่จากประเทศพม่าที่เดินทางมารับจ้างและตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพอยู่เป็นการถาวรแล้ว จึงชักชวนให้พี่น้องของตนอพยพตามเข้ามา คนเมืองจากจังหวัดอื่นเข้ามาประกอบอาชีพที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว และชาวต่างประเทศที่เข้ามาตั้งรกรากและแต่งงานกับคนในพื้นที่

5.2.2 องค์การทางสังคม

กลุ่มทางสังคมที่มีความสำคัญของชาวไทยใหญ่เป็นเช่นเดียวกับของชาวกะเหรี่ยง ประกอบด้วย ผู้อาวโซ ผู้นำทางการปกครอง (ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน) และผู้นำทางศาสนา (หมอเมือง ซึ่งเป็นคนประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการไหว้ผีประจำหมู่บ้าน อีกทั้งยังเป็นผู้ที่มีอิทธิพลทางความคิดของชาวบ้านมากคนหนึ่ง) การเลือกพื้นที่ตอนย้ายมาอยู่บ้านถ้ำลอดประกอบด้วยกลุ่มผู้

⁸ ข้อมูลสัมภาษณ์จากนายไพ พู่แจก อายุ 80 ปี

⁹ ข้อมูลสัมภาษณ์จากนายปานจุง ฐิติฤกษ์ทรวงศ์ อายุ 52 ปี และนางเพ็ญศรี สุริยะ อายุ 42 ปี

อาวูโส ผู้นำหมู่บ้าน และหมอเมือง ช่วยกันตัดสินใจเลือก นอกจากนี้ยังครอบคลุมไปถึงการจัดการ
ทรัพยากรของหมู่บ้านที่มัก ที่การกำหนดพื้นที่หรือกฎเกณฑ์การใช้ทรัพยากรร่วมกันของชุมชน ที่
บทบาทส่วนใหญ่จะตกอยู่กับกลุ่มผู้นำและผู้อาวูโสของหมู่บ้าน

การสืบทอดตำแหน่งหรืออำนาจของหมอเมืองบ้านถ้ำลอด ไม่ได้อิงอยู่กับระบบเครือญาติ
แต่หมอเมืองคนเก่าจะกำหนดตัวผู้สืบทอดเอง ซึ่งปัจจุบันได้มีการแยกหมอเจ้าเมืองออกเป็น 2 แห่ง
ประจำอยู่ที่บ้านถ้ำลอดเหนือ และบ้านถ้ำลอดใต้ เนื่องจากมีประชากรเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังถือว่าเป็น
หมู่บ้านเดียวกันอยู่ ส่วนตำแหน่งของผู้นำหมู่บ้านแม้จะไม่ได้มีการสืบทอดตามสายตระกูลแต่
ปัจจุบันลูกหลานของพ่อเฒ่าจึงดำรงตำแหน่งคนแรกของหมู่บ้าน ก็ยังคงมีบทบาทในการเป็นผู้นำใน
หมู่บ้าน และได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านคือ กำนันมนณี เสงสาสุวรรณ (เป็นลูกของลูกชายคน
โตของพ่อเฒ่า ดำรงตำแหน่งกำนันคนปัจจุบันของตำบลถ้ำลอด) ซึ่งพื้นฐานอย่างหนึ่งของการ
ยอมรับเกิดจากกลุ่มเครือญาติที่มีจำนวนมาก และวิธีการบริหารปกครองของกำนันมนณี

ปัจจุบันบ้านถ้ำลอดประกอบด้วยคนหลากหลายกลุ่ม จึงทำให้ระบบอาวูโสของสังคมมี
ความอ่อนแอ และถูกแทรกแซงอำนาจการจัดระบบภายในสังคม จากอำนาจการปกครองใน
ส่วนราชการ ที่ทำให้การจัดการทรัพยากรเองภายในชุมชนไม่มีความเข้มแข็งเช่นในอดีต (ผู้เขียน
นำปัญหานี้มาเล่าอีกครั้งในภายหลัง)

องค์กรทางสังคมที่มีการจัดตั้งเพิ่มขึ้นในปัจจุบันประกอบด้วยกลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน ที่ยัง
ไม่มีบทบาทที่ชัดเจนนัก กลุ่มน้ำเตียวถ้ำลอด (กลุ่มตะเกียง) และกลุ่มล่องแพภายในถ้ำ บทบาท
ของทั้ง 2 กลุ่มหลังนี้มักเกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งท่องเที่ยว หรือจัดการเกี่ยวกับการพัฒนา
หมู่บ้าน เช่นทางกลุ่มมีการหักเงินรายได้จำนวนร้อยละ 10 เพื่อเก็บไว้เป็นกองทุนสำหรับสวัสดิการ
ของชาวบ้าน และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว¹⁰

5.2.3 ระบบการผลิต

บ้านถ้ำลอดมีระบบการผลิตหลักเป็นการทำไร่ ปลูกพืชประเภทข้าว ข้าวโพด งามา และ
งาดำ เป็นต้น เนื่องจากพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านนี้มีที่ราบไม่มากนัก ผลผลิตส่วนใหญ่จึงได้มา
จากการทำไร่ และการเลี้ยงวัว ที่เพิ่งได้เลี้ยงเพื่อขายอย่างจริงจังเมื่อตอนย้ายมาอยู่ที่บ้านถ้ำลอด
ใหม่ ๆ ซึ่งชาวบ้านบางคนได้ปรับพื้นที่ลุ่มไว้สำหรับเลี้ยงวัวแยกต่างหากออกมาจากหมู่บ้าน

¹⁰ ข้อมูลสัมภาษณ์จากนายชอดชา อภินันท์พิทยกุล

แต่ก็มีบางส่วนที่ยังคงเลี้ยงแบบปล่อยให้หากินเองตามธรรมชาติ เจ้าของมีหน้าที่เพียงตามออกมาตามเป็นระยะว่ายังอยู่ภายในเขตหมู่บ้าน¹¹

ข้อจำกัดในการทำเกษตรกรรมของบ้านถ้ำลอดที่ไม่สามารถเลือกพื้นที่ที่ราบได้คงเนื่องมาจากช่วงเวลาที่เข้ามานั้นเกิดขึ้นภายหลังจากที่พื้นที่ราบอันอุดมสมบูรณ์ถูกจับจองไปเกือบหมดแล้ว รูปแบบของการทำไร่เป็นการทำไร่แบบหมุนเวียน ซึ่งหลังจากปลูกพืชแล้วหนึ่งครั้งจะต้องทิ้งพื้นที่ไว้ระยะเวลาหนึ่ง เพื่อให้หน้าดินฟื้นตัวก่อนกลับมาปลูกพืชซ้ำได้อีก (ในอดีตอาจทิ้งช่วงไว้นานถึง 10 ปี แต่หากพื้นที่มีจำกัดก็จะทิ้งไว้เพียง 5-6 ปี)

ปริมาณของผลผลิตที่ผลิตได้ในแต่ละปีนั้นไม่สามารถเลี้ยงประชากรในหมู่บ้านได้ทั้งหมดเนื่องจากอาชีพหลักที่ชาวบ้านหันมาทำเป็นการท่องเที่ยว ทำให้ต้องไปหาซื้อข้าวจากหมู่บ้านอื่นมาบริโภค มีเพียงบางคนที่ลดค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือนได้ด้วยการ ปลูกผัก ปลูกยา งาม ในที่ดินบริเวณรอบบ้าน สำหรับขายกันเองภายในหมู่บ้านและบริโภคเองในครัวเรือน¹²

กระนั้นการเพิ่มของประชากรจากการอพยพ รูปที่ 4 ที่นาบ้านถ้ำลอดริมน้ำนางเข้ามาของคนไทยใหญ่จากประเทศ โดยที่ไม่มีอาชีพอื่นรองรับก็ทำให้มีการถางที่ทำไร่เพิ่มมากขึ้นจนเป็นปัญหาต่อเนื้อที่ที่ไม่สามารถควบคุมการใช้ทรัพยากรได้อย่างทั่วถึง¹³

5.2.4 ระบบความเชื่อ

ถึงแม้ว่าชาวไทยใหญ่จะหันมานับถือศาสนาพุทธมาเป็นเวลานานแล้ว แต่กระนั้นความเชื่อและการนับถือผีก็ยังคงมีอยู่ ความเชื่อหลายอย่างกลายมาเป็นข้อห้ามและข้อปฏิบัติ จนกระทั่ง

¹¹ ข้อมูลสัมภาษณ์จากนายปานจุง วุฒิกุลภัทรวงศ์ อายุ 52 ปี

¹² ข้อมูลสัมภาษณ์จากนายปานจุง วุฒิกุลภัทรวงศ์

¹³ ข้อมูลสัมภาษณ์จากนายยอดชาย อภิรักษ์ทิพย์กุล

มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและประเพณีอยู่อย่างแยกออกจากกันไม่ได้ ในการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยใหญ่ก็มีข้อห้ามเกี่ยวกับพื้นที่สืบทอดกันมาเช่นกัน¹⁴ คือ

1. คนไทยใหญ่หรือคนใดมีคำพูดที่ส่งสอนต่อ ๆ กันมาว่า “สบห้วยต่ำ สันดอยต่อ ห้ามตั้งบ้าน” ถ้าหากตั้งบ้านอยู่จะเกิดการทะเลาะเบาะแว้งกัน

“สบห้วยต่ำ” หมายถึง บริเวณพื้นที่ต่ำซึ่งเป็นจุดบรรจบของลำห้วยหรือสายน้ำที่ไหลมาจากที่สูง

“สันดอยต่อ” หมายถึง พื้นที่ที่อยู่ระหว่างดอย 2 ลูกต่อกัน ตามความเชื่อก็คือสิ่งที่ไม่ดีต่าง ๆ จะไหลลงมารวมกันบริเวณนี้ ถ้าหากจะตั้งบ้านชาวบ้านก็จะเลือกบริเวณที่เป็นไหล่เขาหรือไหล่ดอยที่ไม่มีความชันมากนักมากกว่า

2. พื้นที่ในหุบเขาเล็ก ๆ ริมลำน้ำ ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ บริเวณศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ซึ่งมีพื้นที่ราบกว้างขวาง แต่ชาวบ้านถ้ำลอดกลับไม่เลือกที่จะตั้งบ้าน ใช้เป็นเพียงที่ทำกินเท่านั้นก็เพราะ พ่อเฒ่าจิ้งตำ (ผู้เลือกที่ตั้งหมู่บ้าน) บอกว่า “ที่ตรงนี้ไม่ค่อยมีลม อากาศไม่ดีหนาวเกินไปเพราะอยู่ใกล้น้ำมาก ถ้าอยู่ที่สูง (คือที่ตั้งบ้านปัจจุบันอยู่สูงกว่า) ลมดี อากาศดีเหมาะกับการตั้งบ้านเรือนมากกว่า”¹⁵ (คำว่าลมไม่ดี อากาศไม่ดีนี้อาจเกี่ยวเนื่องกับโรคระบาดที่หากเกิดขึ้นก็คงจะแพร่กระจายได้ไวกว่าบนที่สูงเพราะหากอากาศไม่ไหลเวียนถ่ายเท โอกาสที่จะโรคจะแพร่กระจายก็จะทวีความรุนแรงและเร็วขึ้น)

3. ห้ามตั้งบ้านอยู่ใกล้ภูเขาลูกโดด

4. พื้นที่ใกล้กับหนองน้ำนิ่ง เชื่อว่าเป็นที่ผีอาศัยอยู่

5. ที่น้ำขับ หรือแหล่งน้ำที่ไม่เห็นว่ามีที่มาจากไหนแต่น้ำไหลซึมออกมาตลอดเวลาเชื่อว่าเป็นน้ำที่มีผีอาศัยอยู่เช่นกัน

6. จะไม่ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กับลำห้วยหรือแหล่งน้ำที่น้ำเป็นสีเหลือง, แดง หรือสีขุ่น เชื่อว่าเป็น “ผีปูน ผีไค (ผีไข้)” ถ้าหากคนไปโดนเข้าก็จะเกิดอาการผื่นคันขึ้น หรือเจ็บปวด บวม ตามร่างกาย ต้องให้หมอเมืองเป็นผู้รักษา ลักษณะของน้ำชนิดนี้เป็นเช่นเดียวกับหนองน้ำนิ่ง ซึ่งสีของน้ำที่เปลี่ยนแปลงนั้นอาจมีพิษต่อผิวหนัง เมื่อไปถูกหรือโดนเข้าจึงเกิดการอักเสบ ระคายเคือง

7. ห้ามตั้งบ้านเรือนบริเวณใกล้กับ “น้ำฮู”

¹⁴ ข้อมูลสัมภาษณ์จาก นายจันตะ คล้ายแก้ว แก้ว อายุ 70 กว่าปี นายคำส่วน สันเกิดสุข อายุ 60 ปี นายปานจุง ฐิติกุลภทรวงศ์ อายุ 52 ปี นางเพ็ญศรี สุริยะ อายุ 42 ปี นายเกตุ เตลาสุวรรณ อายุ 64 ปี นายจันคำ อภินันท์พิทยกุล อายุ 66 ปี และนายโพ ปู่แขก อายุ 80 ปี

¹⁵ สัมภาษณ์นายปานจุง ฐิติกุลภทรวงศ์ ลูกคนที่ 7 ของพ่อเฒ่าจิ้งตำ ฐิติกุลภทรวงศ์ (ผู้นำการเคลื่อนย้ายหมู่บ้าน)

หลังจากตัดสินใจเลือกตั้งถิ่นฐานแล้วยังมีขั้นตอนเสี่ยงทายอีกครั้งเพื่อตรวจสอบดูว่าพื้นที่ที่เลือกเหมาะสมจริง ๆ ไม่ได้ตั้งอยู่บนวัดหรือศาลเจ้าเมืองเก่า หรือที่ที่ไม่มีฝ้ายอาศัยอยู่

6.อภิปราย: ภูมิปัญญาจากระบบการตั้งถิ่นฐาน

ความรู้จากการตั้งถิ่นฐานจากกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 2 กลุ่มที่สังเกตเห็นได้ชัดคือ ข้อห้ามที่แสดงให้เห็นลักษณะพื้นที่ซึ่งไม่เหมาะกับการตั้งถิ่นฐานไว้โดยสรุป

6.1 ความรู้ทางด้านภูมิศาสตร์จากการเลือกพื้นที่ตั้งถิ่นฐาน

จากการดำรงชีวิตที่ต้องต่อสู้กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติโดยลำพังทำให้เกิดการเรียนรู้และปรับตัว เพื่อให้สามารถมีชีวิตอยู่ได้ จนเกิดเป็นข้อห้ามและความเชื่อต่าง ๆ จากบรรพบุรุษที่สั่งสมกันมา ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ และกะเหรี่ยง ต่างก็มีคำสอนที่คล้ายคลึงกันในด้านลักษณะของพื้นที่ที่ไม่ควรตั้งหมู่บ้าน ดังตารางเปรียบเทียบ

ตารางแสดงการเปรียบเทียบลักษณะพื้นที่ที่ต้องห้ามในการเลือกตั้งถิ่นฐาน

ลักษณะพื้นที่	ไทยใหญ่		กะเหรี่ยง	
	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี
1.บริเวณกีดคอย หรือ สันคอยต่อ	✓		✓	
2.บริเวณคอยที่มีกีดคอยล้อมรอบ (ถึงแม้ว่าคอยที่เลือกจะไม่มีกีดคอยก็ตาม)	-	✓	✓	
3.ในหุบเขาที่มีทางออกเพียงทางเดียว ลักษณะพื้นที่เป็นหุบที่มีภูเขาโอบรอบทุกด้าน		✓	✓	
4.ใกล้กับภูเขาสูงโดด และหน้าผาสูง	✓		✓	
5.บริเวณที่ลำน้ำไหลลงมาจากภูเขาหรือที่สูงมาบรรจบกัน (สับห้วยต่ำ)	✓		✓	
6.ระหว่างลำน้ำสองสายที่ยังสามารถมองจากริมลำน้ำสายหนึ่งไปยังอีกสายที่ขนานกันอยู่ได้		✓	✓	
7.บนคอยที่มีลำน้ำขนาด 2 ข้าง		✓	✓	
8.บนไหล่คอยที่ด้านล่างเป็นลำห้วย		✓	✓	
9.บริเวณใกล้หนองน้ำนิ่ง	✓		✓	
10.ที่น้ำขับ หรือแหล่งน้ำที่ไม่เห็นว่ามีที่มาจากไหนแต่น้ำไหลซึมออกมาตลอดเวลา	✓			✓

ลักษณะพื้นที่	ไทยใหญ่		กะเหรี่ยง	
	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี
11.บริเวณใกล้กับลำห้วยหรือแหล่งน้ำที่มีน้ำขุ่น อาจพบมีสีแดง หรือเหลือง	✓		✓	
12.ใกล้กับบริเวณ "น้ำฮู" หรือช่องที่น้ำจากระบบ น้ำใต้ดินระบายออกสู่ผิวดิน	✓		✓	

จากตารางพบว่าลักษณะของพื้นที่ ในการเลือกตั้งถิ่นฐาน ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์ระหว่างวิถีการดำรงชีวิตและสภาพภูมิประเทศ ที่แสดงให้เห็นถึงความรู้และเข้าใจในธรรมชาติที่ตนอาศัยอยู่ ความรู้ที่เห็นได้ชัดเจนดังได้อธิบายมาแล้วข้างต้นนั้นประกอบด้วย ภูเขา (ที่สูง) แหล่งน้ำ และลม ซึ่งทั้งสามอย่างต่างก็มีความเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตของคน โดยที่คนโบราณมีวิธีอธิบายข้อห้ามและโยงเข้าสู่ระบบความเชื่อในเรื่องผี ความเจ็บป่วยที่จะเกิดขึ้นในภายหลังหากไม่เชื่อฟัง ทำให้ข้อห้ามมีผลให้คนในรุ่นหลังไม่กล้าละเมิด

ถึงแม้ว่าข้อห้ามหลายข้อจะมีความเกี่ยวข้องในเรื่องแหล่งน้ำ หรือลำน้ำต่าง ๆ แต่การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่และกะเหรี่ยงต่างก็นิยมตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ ซึ่งลักษณะของพื้นที่ในข้อห้ามที่กล่าวมาข้างต้นล้วนแล้วแต่เป็นพื้นที่ซึ่งเสี่ยงต่ออันตรายที่จะเกิดขึ้นจากน้ำได้ในฤดูฝน

6.2 ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ในวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่และชาวกะเหรี่ยง ที่ยังต้องพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลักใหญ่นั้นจึงได้มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสำหรับคนในชุมชน เพื่อให้คนและป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน ซึ่งวิธีการจัดการได้แทรกอยู่ในการแบ่งพื้นที่การใช้งานของหมู่บ้านนั่นเอง

6.2.1 บ้านเมืองแพม

มีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยทั้งภายในหมู่บ้านและโดยรอบ แบ่งออกเป็นพื้นที่ทำกิน

1.พื้นที่ไร่ เป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยง ซึ่งแต่เดิมเป็นการปลูกแบบหมุนเวียน เมื่อเก็บเกี่ยวแล้วพื้นที่ไร่นั้นอาจทิ้งร้างไปเป็นเวลาถึง 10 ปี ก่อนที่จะวนกลับมาใช้อีกครั้ง (ในอดีตบางครั้งครอครัวมีที่ดินสำหรับทำไร่ถึงเกือบ 20 แห่ง สำหรับเพาะปลูกหมุนเวียน ซึ่งใน 1 ปี จะใช้งานเพียงแห่งเดียวเท่านั้น) ลักษณะการเพาะปลูกแบบเดิมนั้นนอกจากข้าวแล้ว ก็จะลงพืชชนิดอื่น

เช่น ข้าวโพด ถั่ว แดง พริก และมะเขือ เป็นต้น ซึ่งเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวก็จะมีพืชหลายชนิด
สำหรับนำมาประกอบอาหารในครัวเรือน

รูปที่ 7 ฝ่ายกันน้ำแพม

ของลำน้ำแพมให้เบี่ยงทิศทางเพื่อให้เพิ่มพื้นที่นา และประโยชน์ที่ตามมาจากลำเหมือง (ดิน) ที่ขุด
ขึ้นนั้นนอกเหนือจากส่งน้ำเข้าที่นาแล้ว ยังเป็นแหล่งอาหารสำหรับคนในชุมชนได้อีก คือ ผักกูด และ
ผักตามริมน้ำอีกหลายชนิด

พื้นที่ป่าไม้และแหล่งทรัพยากรอื่น

เนื่องจากพื้นที่โดยรอบของบ้านเมืองแพมยังแวดล้อมและอุดมไปด้วยผืนป่าขนาดใหญ่ ที่
ดำรงอยู่ได้ก็เพราะความเชื่อและวัฒนธรรม ซึ่งจัดสรรออกตามหน้าที่การใช้งานและมีกฎเกณฑ์
สำหรับสมาชิกในชุมชนได้ปฏิบัติตามคือ

1. ป่าต้นน้ำ หรือป่าหัวน้ำ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 200 ไร่
มีการเลี้ยงผีขุนน้ำทุกปี จึงมีกฎหมายไม่ให้ตัดไม้และทำไร่ในบริเวณนี้ จึงทำให้แหล่งน้ำใช้ยังคงมีอยู่
อย่างสม่ำเสมอตลอดทั้งปี

2. เขตศักดิ์สิทธิ์ ประกอบด้วยเขตป่าช้าจำนวน 4 ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน และ
เขตป่าซึ่งเป็นสำหรับเลี้ยงเจ้าเมือง (ผีใหญ่ที่คอยคุ้มครองหมู่บ้าน จะจัดพิธีเลี้ยงเมืองกันทุกปี)
ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ บริเวณนี้จะเป็นเขตอนุรักษ์ โดยมีการบังคับใช้จากระบบความ
เชื่อในสังคม ซึ่งถือว่าการตัดไม้และฆ่าสัตว์ในบริเวณนี้เป็นการรบกวนและลบหลู่ต่อผีที่ดูแลพื้นที่
อยู่

2. พื้นที่นา ชาวบ้านเมืองแพมเพิ่ง

หันมาทำนากันตอนที่ย้ายเข้ามาอยู่
บ้านเมืองแพมใหม่ ๆ เนื่องจากพื้นที่เดิม
มีที่นาและลำเหมือง (คลองส่งน้ำ) เก่าที่
ชาวไทยใหญ่เจ้าของพื้นที่เดิมได้ขุดทิ้งไว้
เมื่อหันมาเพาะปลูกแบบนาแล้วได้ผล
ผลิตเพิ่มขึ้น ชาวบ้านจึงร่วมมือกันขุดนา
เพิ่มเติมจากที่ราบระหว่างหุบเขาใกล้กับ
หมู่บ้านซึ่งมีขนาดกว้างขวาง การขุดนา
เพิ่มเติมได้ทำการเปลี่ยนแปลงทางน้ำ

3.เขตป่าให้สอย ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านมีขนาด 1,446 ไร่ อนุญาตให้เก็บของป่า เลี้ยงสัตว์ หาพืช ล่าสัตว์กินในบ้าน และตัดต้นไม้เพื่อมาสร้างหรือซ่อมแซมบ้านได้ แต่ต้องได้รับ อนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้านเสียก่อน ป่าในส่วนนี้จึงเป็นแหล่งอาหารให้กับคนในชุมชน การ ใช้ทรัพยากรเพียงพอแค่บริโภคในครัวเรือน ดังนั้นป่าจึงมีเวลาสร้างใหม่และชุมชนสามารถใช้ ประโยชน์ได้ตลอดทั้งปี

4.พื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าชุมชน มีขนาด 2,000 ไร่ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของ หมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถเก็บหาอาหารมาบริโภคในครัวเรือนได้ แต่ห้ามตัดต้นไม้ในเขตเหล่านี้

5.แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ เป็นจุดที่ชาวบ้านเรียกว่าวังปลาดังอยู่ใกล้กับห้วยโป่ง (เขตป่า อนุรักษ์) เป็นที่สำหรับไถ่ฝึ่น้ำกันทุกปี บริเวณนี้หมู่บ้านประกาศห้ามไม่ให้มีการจับปลาลงเพิ่มเติมไป ด้วยปลามุง (หรือปลาพลวง) จำนวนมากรวมกันอยู่ นอกจากประกาศเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา แล้วบริเวณนี้ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นได้มาแวะชม (อารยะ ภูสาล์ และคณะ 2546; ยศ สันตสมบัติ 2544)

6.2.2 บ้านถ้ำลอด

ปัจจุบันบ้านถ้ำลอดเริ่มเกิดปัญหาขาดแคลนทรัพยากร เนื่องจากคนหลายกลุ่มที่เพิ่มขึ้น ทำให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยไม่ได้มีการควบคุมด้วยกลไกทางสังคมเช่นในอดีต แบ่งพื้นที่ การใช้งานและการทรัพยากร ได้ดังนี้

พื้นที่ทำกิน

1.พื้นที่ไร่ มีกระจายอยู่ทั่วโดยรอบของบ้านถ้ำลอด จากจำนวนประชากรที่ทวีมากขึ้นโดย ได้ได้ควบคุมให้เหมาะสมกับทรัพยากรที่มีอยู่ ทำให้เริ่มมีการบุกรุกเขตป่าอนุรักษ์ และป่าต้นน้ำ มากขึ้น ผลกระทบที่เห็นได้ชัดเจนในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา คือ แหล่งน้ำผิวดินที่ไหลผ่านหมู่บ้าน รวมทั้งน้ำประปาลดลงอย่างมาก โดยเฉพาะในฤดูแล้งที่ในปีนี้คณะกรรมการหมู่บ้านได้ไปเจรจา ขอดอน้ำประปาจากแหล่งน้ำในหมู่บ้านอื่นใกล้เคียง แต่ก็ไม่ได้ผลเนื่องจากชาวบ้านจากถ้ำลอด บางส่วนไม่เห็นด้วย และเห็นว่าควรหันมาจัดการการใช้ทรัพยากรในหมู่บ้านตัวเองแทนมากกว่า เช่น กำหนดพื้นที่ป่าต้นน้ำและมีบทลงโทษที่ชัดเจน และควบคุมการใช้น้ำภายในหมู่บ้าน¹⁶ การทำ ไร่ยังคงเป็นไร่แบบหมุนเวียนเช่นเดียวกับบ้านเมืองแพม ซึ่งจะทิ้งพื้นที่หลังจากเพาะปลูกครั้ง สุดท้ายไวนานประมาณ 6-7 ปี

¹⁶ ข้อมูลสัมภาษณ์จากนายยอดชาย อภินันท์พิทยกุล

2.พื้นที่นา เนื่องจากพื้นที่ราบที่เหมาะสมกับการทำนาในบริเวณโดยรอบบ้านถ้ำลอดมีน้อย และพบกระจายอยู่เพียงสองฝั่งลำน้ำลงในบางช่วงเท่านั้นเท่านั้น

พื้นที่ป่าไม้และแหล่งทรัพยากรอื่น

การจัดการทรัพยากรของชุมชนโดยเฉพาะจัดตั้งผืนป่าเป็นเขตป่าต้นน้ำ และเขตป่าอนุรักษ์ มีเพียงการตกลงตำแหน่งไว้อย่างคร่าว ๆ เท่านั้น แต่ไม่ได้กำหนดขอบเขตที่แน่นอน ประกอบกับบทลงโทษสำหรับผู้บุกรุกหรือล่งละเมิดไม่ได้บังคับใช้อย่างเด็ดขาดและจริงจัง จึงยังคงเกิดปัญหาลักลอบตัดไม้หรือบุกรุกเขตป่าอยู่เนื่อง ๆ¹⁷

1.ป่าต้นน้ำ ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ตามแนวสันเขาใหญ่ที่ทอดยาวตามแนวเหนือ-ใต้ มีเขตติดต่อกับบ้านถ้ำลอดไปบ้านเมืองแพม ชาวบ้านเรียกว่า “ดอยสันค้าย” ซึ่งเป็นต้น

กำเนิดของลำน้ำสาขาของน้ำลงหลายสาย ลำน้ำหนึ่งในลำน้ำสาขาเหล่านี้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากการนำท่อน้ำไปต่อลงมาใช้เป็นประปาหมู่บ้าน สภาพของป่าต้นน้ำในปัจจุบันถูกบุกรุกเข้าไปถางป่าทำไร่จำนวนมาก จนทำให้น้ำมีปริมาณลดลงอย่างเด่นชัด

รูปที่ 8 พื้นที่ป่าสำหรับไว้ไฟไร่บ้านถ้ำลอด

ได้ ตามประเพณีเป็นเขตที่ห้ามตัดไม้และล่าสัตว์ โดยเด็ดขาด นอกจากนี้ยังมีพื้นที่เลี้ยงเจ้าเมือง และผีไร่เลี้ยงผีไร่ และโดยรอบหอเจ้าเมือง ที่มีสภาพเป็นป่าโปร่ง ชาวบ้านได้อนุรักษ์ไว้เป็นเขตศักดิ์สิทธิ์ที่ห้ามตัดไม้และล่าสัตว์

3.ป่าใช้สอย อยู่บริเวณโดยรอบหมู่บ้านและที่ริมลำห้วย สามารถนำไม้ไปสร้างบ้าน หรือทำฟืนได้ แต่ห้ามนำออกไปขาย

3.ป่าอนุรักษ์ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของบ้านถ้ำลอด ยังคงมีการบุกรุกเพื่อทำไร่ เหมือนกับป่าต้นน้ำ

4.แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ บริเวณถ้ำลอดเป็นที่อาศัยของปลาจำนวนมากได้ประกาศเป็นพื้นที่ห้ามจับสัตว์น้ำ (อารยะ ภูสาหัส และคณะ 2546)

¹⁷ ข้อมูลสัมภาษณ์จากนายยอดชาย อภินันท์พิทยกุล

ตารางแสดงการเปรียบเทียบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ	ไทยใหญ่			กะเหรี่ยง		
	มี	ไม่มี	-	มี	ไม่มี	-
พื้นที่ทำกิน	-	-	-	-	-	-
1.ที่ไร่ เพาะปลูกแบบหมุนเวียน	✓		-	✓		-
2.ปลูกพืชหลายชนิดแซมในไร่	✓		-	✓		-
3.ที่นาทำล้าเหมือง (คลองส่งน้ำ)		✓	-	✓		-
พื้นที่ป่าไม้และทรัพยากรอื่น	มี	ไม่มี	การบุกรุก	มี	ไม่มี	การบุกรุก
1.ป่าต้นน้ำ	✓		✓	✓		
2.เขตศักดิ์สิทธิ์ (ป่าช้า และป่า เลี้ยงเมือง)	✓		-	✓		
3.ป่าใช้สอย	✓		✓	✓		
4.ป่าอนุรักษ์และป่าชุมชน	✓		✓	✓		
5.แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ	✓		-	✓		

จากตารางจะเห็นว่าทางด้านของพื้นที่ทำกินชาวไทยใหญ่และกะเหรี่ยงมีความเข้าใจดีว่าด้วยสภาพหน้าดินบนพื้นที่สูงอันอุดมสมบูรณ์ แต่มีข้อจำกัดของหน้าดินที่ไม่หนามากนั้น หลังการเพาะปลูกแล้วสารอาหารต่าง ๆ จะลดลงอย่างมาก ดังนั้นจึงให้โอกาสพื้นดินได้พักตัว ด้วยการทำไร่ระบบหมุนเวียน ซึ่งได้ปล่อยให้พื้นที่ทิ้งไว้ประมาณ 6-7 ปี เพื่อการเพาะปลูกในครั้งต่อไปจะยังมีสารอาหารอุดมสมบูรณ์พอสำหรับผลผลิต และเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างเคารพและรู้คุณค่า

ในการทำนากการเรียนรู้เพื่อปรับตัวที่ชัดเจนเห็นได้จากบ้านเมืองแพม ซึ่งพื้นฐานเดิมไม่ใช่เกษตรกรรมในทีลุ่ม เมื่อตั้งถิ่นฐานที่เมืองแพมซึ่งมีพื้นที่ราบอันอุดมสมบูรณ์นอกจากจะเปลี่ยนวิถีการเกษตรมาเป็นรูปแบบใหม่ที่เห็นตัวอย่างจากชาวไทยใหญ่แล้ว ยังได้รับระบบการจัดการน้ำประเภทล้าเหมือง (หรือคลองส่งน้ำ) และในบางพื้นที่ได้เปลี่ยนเส้นทางลำน้ำเพื่อให้เกิดพื้นที่ใช้ประโยชน์ใหม่เพิ่มเข้ามา

ในส่วนของรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมือนกันเกือบจะทั้งหมดของทั้ง 2 หมู่บ้าน แต่ผลของการจัดการธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันกลับมีความแตกต่างกันอย่างมาก ทั้งนี้เกิดจาก การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จากนโยบายของส่วนกลางให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ร่วมกับป่าปรับเปลี่ยนไปปฏิบัติตาม เช่น ป่าอนุรักษ์ ป่าชุมชน และป่าใช้สอย เป็นต้น นั้นเป็นการส่งเสริมกึ่งบังคับให้ชุมชนรับนโยบายนี้ไปใช้โดยมีกฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ เป็นตัวบังคับ ทำให้ผลที่ตามมา

สำหรับชุมชนที่ไม่มีความเข้มแข็งขององค์กรที่เกี่ยวข้อง คือยังคงมีการละเมิดกฎ และเมินเฉยต่อบทลงโทษต่าง ๆ ในกรณีของบ้านถ้ำลอดมีองค์กรอยู่มากมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แต่ก็หาได้ดำเนินการกับผู้กระทำผิดอย่างจริงจัง¹⁸ (อารยะ ภูสาล์ และคณะ 2546) ซึ่งก็เป็นไปได้ว่าผู้ที่กระทำผิดอาจไม่รับทราบความผิดของตนเลยก็เป็นได้ เนื่องจากข้อตกลงเกี่ยวกับการแบ่งพื้นที่ใช้สอยนั้นเป็นเพียงข้อตกลงอย่างคร่าว ๆ ภายในชุมชน ไม่ได้กำหนดขอบเขตที่ชัดเจน ส่วนที่บ้านเมืองแพมซึ่งได้รับนโยบายในรูปแบบเดียวกันมาปฏิบัติตาม แต่ด้วยความเข้มแข็งของ ทั้องค์กรทางการปกครองที่ได้มาจากการเลือกตั้งตามกฎหมาย และกลุ่มผู้อาวุโสซึ่งเป็นองค์กรทางสังคมที่ได้รับการยอมรับนับถือมาตั้งแต่อดีต ได้มีการตกลงพูดคุยทำความเข้าใจระหว่างกลุ่มชาวบ้านให้รับรู้ และมีการกำหนดบทลงโทษอย่างชัดเจน จึงทำให้พื้นที่ป่าไม่ถูกรุกรานมากนัก นอกจากนี้เป็นบางครั้งที่มีคนจากหมู่บ้านอื่นเข้ามาเข้ามาตัด ซึ่งก็จะมีการลงโทษปรับตามกฎหมายที่ได้ตั้งไว้ (อารยะ ภูสาล์ และคณะ 2546) ในขณะเดียวกันการจัดการที่ได้ผลและเด็ดขาดจากทั้ง 2 กลุ่ม คือพื้นที่เขตศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศาลเจ้าเมือง บริเวณที่เลี้ยงผี และเขตป่าช้า ซึ่งถูกควบคุมโดยระบบความเชื่อที่ดำรงอยู่ในรากฐานของวัฒนธรรม

7. บทสรุป

การเลือกตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่สูงเป็นสิ่งที่มีการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ โดยความรู้หรือภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นระบบที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อม ระบบความรู้ที่อยู่ในระบบการตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ สามารถแบ่งออกเป็น 2 ชุดความรู้คือ

1. ความรู้ด้านการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อม ที่แทรกอยู่ในระบบความเชื่อของการเลือกพื้นที่ตั้งถิ่นฐานในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ แสดงให้เห็นถึงการเรียนรู้ที่จะใช้ทรัพยากร และพื้นที่ต่าง ๆ ในพื้นที่สูง

2. ความรู้ทางด้านการจัดการทรัพยากรของคนบนพื้นที่สูง เป็นความเข้าใจและพยายามที่จะอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยมองธรรมชาติว่าเป็นผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่งในโลกและตนเป็นผู้ที่ได้อาศัยธรรมชาติ จึงควรให้ความเคารพและรักษา เมื่อได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรแล้วในขณะเดียวกันก็ต้องอนุรักษ์ให้ทรัพยากรนั้นมีโอกาสได้ฟื้นตัว หรือดำรงอยู่สืบต่อไป ดังนั้นจึงได้มีการแบ่งพื้นที่การใช้งานทั้งในหมู่บ้าน และพื้นที่โดยรอบ

¹⁸ ข้อมูลสัมภาษณ์จากนายชยเดช อภินันท์พิทยกุล

ปัจจุบันจะเห็นได้ว่ากระแสของการอนุรักษ์กำลังกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดการตื่นตัว หันมาให้ความสำคัญกับทรัพยากรต่าง ๆ รอบตัว ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนให้ความสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรทางสังคมที่จะช่วยดูแลทรัพยากรต่าง ๆ ในชุมชนซึ่งนับว่าเป็นความคิดที่ดี ทว่าควรคำนึงถึงรากฐานทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชนด้วยว่ากลุ่มคนบนพื้นที่สูงต่างก็มีระบบการจัดการทรัพยากรที่ดีเป็นของตนเองมานานแล้ว ซึ่งจะไม่เป็นการดีกว่าหรือถ้าหากจะรื้อฟื้นและทบทวนความรู้เดิมที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ และวัฒนธรรม มากกว่าการจัดการที่ต้องกลับมาทำความเข้าใจกันใหม่ อันอาจรวมไปถึงเปลี่ยนแปลงมุมมองของคนในชุมชนให้ห่างไปจากวัฒนธรรมเดิมของตน

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ให้ทุนในการศึกษาวิจัยจนเป็นที่มาของข้อมูลทั้งหมด ผศ.ดร.รัศมี ชูทรงเดช ที่ให้โอกาสกับผู้เขียนในการทำงานวิจัย และเป็นผู้ให้คำปรึกษา ตรวจสอบต้นฉบับจนได้บทความที่สมบูรณ์

บรรณานุกรม

โครงการพัฒนาพื้นที่สูงไทย-เยอรมัน บริเวณลุ่มน้ำลำปาง ต.ปางมะผ้า อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน

2526 รายงานการสำรวจสภาพเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้าน ฉบับที่ 2 (Village Tables).

2536 เอกสารโครงการเล่มที่ 194 “การบริหารจัดการกองทุนพัฒนาชนบท พื้นที่น้ำลำปาง พื้นที่ห้วยปูลิง.

ยศ สันตสมบัติ.

2544 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร. เอกสารโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (โครงการ BRT).

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร

2536 การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ทางทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชวลิต ขาวเขียว

2546 ธรณีวิทยาทางโบราณคดีของเพิงผาบ้านไร่และถ้ำลอด. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง คน วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมโบราณบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วันที่ 20-21 กุมภาพันธ์ 2546 มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพฯ.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์

2545 ชาวเขาในไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์เนศ พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด.

สงวน โชติสุขรัตน์

2508 ตำนานเมืองเหนือ. (พิมพ์ครั้งที่ 3) กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

สิทธิพงศ์ ดิลกวณิชและคณะ, โครงการสำรวจและการจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จ.แม่ฮ่องสอน

2542ก. เอกสารรายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 2.

2542ข. เอกสารรายงานความก้าวหน้าการสำรวจการใช้ประโยชน์ที่ดินและชุมชน.

อภิสิทธิ์ เอี่ยมหน่อ

2530 ธรณีสัณฐานวิทยา. (พิมพ์ครั้งแรก) กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

อารยะ ภูสาลีส และคณะวิจัย.

- 2546 รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน บริเวณลุ่มน้ำลำปาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน".

อุดมลักษณ์ ชื่นตระกูล

- 2542 การศึกษาชาติพันธุ์วิทยาทางโบราณคดี: ปัจจัยการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนบนที่สูงในเขต อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน. สารนิพนธ์ระดับปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี) คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ.
- 2546 ความหลากหลายของชาติพันธุ์ของคนบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง คน วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมโบราณบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วันที่ 20-21 กุมภาพันธ์ 2546 มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพฯ.
- 2546 แนวทางการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาทางโบราณคดีของกลุ่มคนบนที่สูง เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง ชาติและชาติพันธุ์. วันที่ 26-28 มีนาคม 2546 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพฯ.